

SOMA BERICHTENBLAD

42 - September 2009

	EDITO	01	40 JAAR SOMA. NAAR NIEUWE HORIZONTEN
	EVENEMENT	04	COLLOQUIUM OORLOG EN MAATSCHAPPIJ IN DE XX ^e EEUW
	FOCUS OP DE DOCUMENTATIE	06	HET ARCHIEF VAN DE MRAX NAAR HET SOMA
		10	CLANDESTIENE EN GECENSUREERDE PERS : DIGITALISERING NAAR DE EINDFASE
		12	CRISIS, WELKE CRISIS ?
		14	ANTIFRANQUISTISCH MILITANTISME IN FOTO'S
	AANWINSTEN	16	ARCHIEF. VAN DE NEUTRALITEITSPOLITIEK TOT EEN ONAFHANKELIJK WALLONIË
PROJECTEN EN ONTSLUITING		18	EEN NIEUW ELAN VOOR DE DIGITALISERING VAN DE COLLECTIES ?
		22	HET SOMA ZET IN OP PRESERVERING
WETENSCHAPPELIJKE EXPERTISE		23	BELGIË EN HAAR REACTIE OP MISDADEN DOOR AUTORITAIRE REGIMES
		26	HET SOMA IN HET OOG VAN HET ARDENNENOFFENSIEF ?
ONDERZOEK		27	BELGISCHE HERINNERINGEN AAN DE TWEDE WERELDOORLOG, 1945-2010
		29	HET ALGEMEEN SECUNDAIR ONDERWIJS IN BELGIË, 1940-1944
		32	HET BELGISCHE GERECHT TIJDENS DE TWEE WERELDOORLOGEN
		36	DE HULP VAN KONINGIN ELISABETH AAN JODEN
		38	TEWERKSTELLING VAN OOST-EUROPESE ARBEIDERS DOOR DUITSLAND, 1914-1918
		40	BELGIË EN HET OORLOGSRECHT
		42	VROUWEN IN DE KOLONIE, 1885-1925
		44	ARBEIDSERVARINGEN VAN BELGISCHE VROUWEN, 1940-1945
WETENSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN		46	MILITAIRE BEZETTINGEN IN EUROPA
		47	PRIVACYBESCHERMING EN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK
		49	BUITENLANDSE ARBEIDERS IN DUITSLAND TIJDENS DE OORLOG
		50	SEMINARIES EN STUDIEDAGEN 'JONGE HISTORICI' 2008-2009
PUBLICATIES		52	STEDEN IN OORLOG
		54	TWEE NIEUWE NUMMERS VAN BEG/CHTP
		56	DOOR DE VIJAND VERWEKT TIJDENS DE TWEDE WERELDOORLOG
NECROLOGIE		57	FRANS SELLESLAGH
		59	SYLVAIN WOLF
VRIJWILLIGERS/ CORRESPONDENTEN		60	EEN NIEUWE ADEM
VRIENDEN VAN HET SOMA		62	NIEUWS VAN DE VRIENDEN VAN HET SOMA

Het Berichtenblad is een uitgave van het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) Luchtvaartsquare 29 1070 Brussel tel 02/556.92.11, fax 02/556.92.00, cegesoma@cegesoma.be. Redactie : Fabrice Maerten m.m.v. Dirk Luyten. Ontwerp : Christophe Lisart. Lay-out : Anne Bernard. Verantwoordelijke uitgever : Rudi Van Doorslaer Jozef Plateastraat 12 9000 Gent © SOMA.

Foto's op het voorplat en p. 1, 4, 22, 46, 47, 51, 54, 55, 57, 59, 60 en 61 : interne fotocollectie SOMA; p. 7, 14, 15, 16, 17, 24, 26, 28, 34, 37, 41, 42, 45, 48 : openbare fotocollectie SOMA; p. 8, 11, 13, 19, 20, 21, 53, 56, 62 : bibliotheek en archief SOMA; p. 29 : archief Sint-Lodewijkscollege Lokeren; p. 30 : archief Vlaamse Jezuïeten, Heverlee, fonds Sint-Jozefcollege Aalst; p. 33 : collectie ADVN; p. 38 : collectie Bundesarchiv Koblenz.

40 JAAR SOMA. Naar nieuwe horizonten

In 2009 bestaat het SOMA veertig jaar. Het *Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* werd weliswaar officieel in 1967 opgericht, maar zijn werkelijke start beleefde de instelling pas twee jaar later, in 1969. In de loop van die veertig jaar is niet alleen de naam van het “Centrum” veranderd, maar hebben zowel onze wetenschappelijke visie op geschiedenis van de 20ste eeuw als de werking en de uitstraling van de instelling een hele evolutie doorgemaakt.

De Tweede Wereldoorlog was en is voor de wetenschapper een belangrijke historische gebeurtenis. Voor de generatie van mijn ouders was het ook en wellicht in de eerste plaats een buitengewone emotionele gebeurtenis. Wanneer ik even de Eerste Wereldoorlog en de Westhoek buiten beschouwing laat, hebben twee evenementen diep ingegrepen op de collectieve gevoelens van de Belgische bevolking in de vorige eeuw: de periode 1940-1945 en de plotse, brutale dekolonisatie in 1960. De oprichting van een gespecialiseerd centrum, dat documenten zou verzamelen en onderzoek verrichten over de Tweede Wereldoorlog, kon dan ook niet anders dan tegelijkertijd een wetenschappelijke en een maatschappelijke betekenis hebben. Die eerste jaren was er heel veel noeste arbeid te verrichten. Er viel een achterstand op te

halen in vergelijking met onze buurlanden. Het Centrum heeft zich naar mijn gevoel uitstekend van die taak gekweten. Ik pik er hier graag één voorbeeld uit om dit te illustreren: er werd een unieke collectie mondelinge getuigenissen aangelegd (1.500 opnamen!) van sleutelfiguren uit de oorlogsperiode die vandaag ook helemaal digitaal ontsloten is voor onderzoek.

De idee dat de studie van de laatste wereldoorlog een wat apart statuut verdiende, bleef de eerste twee decennia dominant in de werking van het Centrum. We zouden het vandaag bijna vergeten, maar bepaalde gebeurtenissen gaven in die jaren aanleiding tot grote controverses en heroïsche debatten. Denken we daarbij aan de positie van koning Leopold III, het verzet, de collaboratie, de nationale kwestie, nazisme-fascisme, communisme... Met het verstrijken van de jaren en het langzaam milderden van de emotionele spankracht van de oorlog, kwam er in de jaren 1990 meer ruimte voor nieuwe wetenschappelijke visies en interpretaties. De Tweede Wereldoorlog werd geïntegreerd in de 20ste eeuwse geschiedenis. Deze inhoudelijke normalisering liep parallel met een toenemende invloed van de wetenschappers op het beheer van het Centrum. De samenwerking met de universitaire vakgroepen in de hedendaagse geschiedenis was van bij de oprichting erg intens geweest en het was dan ook logisch dat zij die rol op zich

namen. Beide evoluties vindt men terug in de naamswijziging die in 1997 werd doorgevoerd en in de samenstelling van de nieuwe beheersorganen van het SOMA.

Inmiddels had België vanaf 1970 echter een diepgaande institutionele verandering doorgemaakt. In diverse fasen werd een steeds ingrijpender staathervorming doorgevoerd die ondermeer ook de wetenschapsuitoefening intens beïnvloedde. Het universitaire onderwijs en onderzoek werd geregionaliseerd en de overblijvende 'nationale', later 'federale', culturele en wetenschappelijke instellingen kwamen als gevolg daarvan in 1980 in een geheel nieuwe context terecht. Het nog jonge Centrum werd in 1980 niet erkend als een volwaardige instelling en vanaf toen begon de zoektocht naar een volwaardig statuut. Deze zoektocht duurt vandaag, bijna 30 jaar later, nog steeds voort.

Belangrijker nog dan deze institutionele problematiek is de vraag : welke rol kan het SOMA spelen op wetenschappelijk en maatschappelijk vlak voor de huidige en komende generaties? Met de inhoudelijke verbreding die in de naamsverandering van 1997 vervat zit, werd een eerste antwoord op die vraag gegeven. Het SOMA zou zich voortaan toeleggen op de studie van de 20ste eeuwse conflicten en hun invloed op de Belgische maatschappij. Het *Mission statement* heeft in 2006 deze nieuwe inhoudelijke invulling nog verduidelijkt. De documentaire collecties, en vooral dan de bibliotheek, werden steeds ruimer, zowel thematisch als geografisch. Ook op onderzoeksvlak kregen de Eerste Wereldoorlog, de naoorlogse periode en de kolonisatie/dekolonisatie steeds meer aandacht, zonder dat daarbij de *core business* van de instelling, de studie van de Tweede Wereldoorlog, uit het oog werd verloren.

Toch bleef het gezichtsveld van het onderzoek, eigenlijk van de arbeidscultuur van de instelling, tot voor kort nog vrij exclusief nationaal. De hele visie van België op de laatste wereldoorlog, ook de afwikkeling ervan, werd door een nationaal paradigma gedomineerd. Maar ook het wetenschappelijke onderzoek zat gedurende vele decennia in dit nationale paradigma opgesloten. Alleen reeds de opsomming van de data van het begin en het einde van de Tweede Wereldoorlog is op dit punt illustratief en roept ontelbare vragen op. De Belgische Tweede Wereldoorlog loopt van mei 1940 tot eind 1944; de Franse loopt van september 1939 tot eind 1944; de Nederlandse al zeker tot mei 1945; de Poolse loopt voor de overgrote meerderheid van de Polen van september 1939 tot 1989. En is dat voor vele Duitsers ook niet het geval? Spanje bleef wel neutraal tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar waar moeten we de burgeroorlog plaatsen wanneer de vraag naar de plaats van de conflicten in de 20ste eeuw wordt gesteld? Wanneer bijgevolg de Belgische vraagstellingen en invalshoeken rond de 20ste eeuwse conflicten worden losgelaten, komen we in een erg verschillend en nieuw landschap terecht. Het is die vernieuwing en de vergelijkende onderzoeken die hieruit kunnen voortspuiten vanuit een Europese/globale visie op de betekenis van de conflictgeschiedenis in de voorbije eeuw, die de inspiratiebronnen en gidsen zullen vormen voor de toekomstige werking van het SOMA.

2008 was in dit perspectief een belangrijk jaar. Onze instelling heeft op documentair vlak het voorbije jaar een grote stap voorwaarts gezet in de digitalisering. Daarover leest u heel wat in diverse artikels in dit *Berichtenblad*.

Maar 2008 was vooral het jaar van de kwalitatieve sprong voorwaarts in de internationalisering van onze werking. Dit komt tot uitdrukking zowel in de contacten en netwerken van de onderzoekers als in de eigen activiteiten van de instelling (samenwerkingsverbanden, studiedagen, colloquia, publicaties, stages van buitenlandse onderzoekers). Hier is eigenlijk sprake van een convergentie tussen het streven van de wetenschappelijke staf enerzijds en de vraag/belangstelling van buitenlandse instellingen en vorsers om op één of andere wijze samen te werken met het SOMA anderzijds. De internationale contacten van het SOMA lagen in het verleden in Nederland en vooral in Frankrijk. Een van de doelstellingen van deze nieuwe initiatieven was (en is) het betrekken van Angelsaksische netwerken bij onze activiteiten en zodoende ook meer voeling krijgen met de Duitse en Oost-Europese vakgenoten en instellingen. Ik ben ervan overtuigd dat wij goed geplaatst zijn om op die manier tevens een brug te slaan naar de Franse/Latijnse netwerken.

Sinds 2007 is onze instelling partner van prof. Jean-François Chanet (Universiteit Rijsel III) in het project *Occupations militaires en Europe*. Dit 4-jarig project kadert in het programma *Conflicts, guerre(s) et violence* van de Franse *Agence Nationale de la Recherche*. Lopend onderzoek van het SOMA kreeg zo een breder comparatief perspectief in tijd en ruimte. Recent werd besloten tot de gezamenlijke publicatie van de teksten en tevens tot het intensifiëren van de samenwerking in de toekomst, waarover u in dit *Berichtenblad* meer leest.

Verder werd in 2008 door het SOMA een reeks colloquia georganiseerd met een internationaal perspectief. In het begin van het jaar was er het tweedaagse colloquium onder de titel "België-Congo. Geschiedenis en herinnering". Op het einde van het jaar was er eerst een internationale studiedag over het thema "*Foreign Labour in Wartime Germany. The Gender dimension*" en ten slotte een eerste manifestatie in het kader van de 40ste verjaardag van het SOMA in de vorm van een internationaal colloquium onder de titel "*Writing the history of the Second World War in Europe: a State of Affairs*". In 2009 (*War and Society in 20th Century Europe*) en 2010 (*The impact of the Second World War in Europe in the 21st Century*) zal die verjaardagscyclus worden verder gezet. Ook daarover is er uiteraard verder meer te lezen.

Verder bouwend op 40 jaar wetenschappelijke activiteit toegespitst op de Tweede Wereldoorlog en op België, tekenen er zich voor het komende decennium mooie perspectieven af om van het SOMA een internationaal vermaard centrum voor conflict-geschiedenis van de 20ste eeuw te maken. Wat de sector Documentatie betreft is er het vooruitzicht van de continuering van de digitalisering, maar ook van een belangrijke uitbreiding van het documentatiebestand. Wat de wetenschappelijke activiteiten betreft was 2008 met de diverse aanzetten tot internationalisering een scharnierjaar. 2009 moet met het prestigieuze verjaardagscolloquium in december en de diverse andere Europese projecten ons de weg wijzen naar nieuwe horizons.

Rudi Van Doorslaer
Directeur

OORLOG EN MAATSCHAPPIJ IN DE XXe EEUW

Bij de aanvang van een groot colloquium

In 2009 viert het SOMA zijn 40ste verjaardag, een gebeurtenis die niet onopgemerkt mag voorbijgaan. Sinds de oprichting van het Centrum werd een lange weg afgelegd : van het binnenstromen van de eerste archieffondsen en de eerste werken voor de bibliotheek tot en met het verschijnen van publicaties over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. België stond een beetje achter ten opzichte van haar buurlanden wat betreft het schrijven van deze geschiedenis. De eerste jaren van de jonge instelling stonden dan ook vooral in het teken van het opvullen van leemtes in de documentatie en de historiografie.

De directeur leidt de studiedag van 18 december 2008 in over de historiografie van de Tweede Wereldoorlog.

Hoewel het laatste woord over deze periode nog niet is geschreven, kunnen we vandaag alleen maar vaststellen dat reeds vele thema's zijn afgebakend, al blijven er nog heel wat domeinen open en worden er voortdurend nieuwe historiografische

benaderingen toegepast op oude thema's. Steeds vaker wordt de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog benaderd vanuit een langetermijnvisie, die paradoxaal genoeg bekend staat als "*the short XXth Century*", een uitdrukking ontleend aan het werk van Eric Hobsbawm. De vernieuwing van de historiografie sluit voor

een deel aan bij een grote internationaliseringsbeweging die ook zichtbaar is in veel lopende onderzoeken. En wanneer het onderzoek internationaliseert, volgen de instellingen dezelfde weg. In zijn 40ste verjaardag speelt het SOMA dan ook duidelijk op deze tendens in.

December 2008 : een inleidende studiedag over de historiografie van de Tweede Wereldoorlog

De viering van de 40ste verjaardag begon eigenlijk al einde 2008 met een studiedag. Een internationaal wetenschappelijk comité werd samengesteld om deze gebeurtenis in goede banen te leiden. 18 december 2008 was gewijd aan de hedendaagse historiografie van de Tweede Wereldoorlog in Europa ("*Writing the History of the Second World War in Europe : A State of Affairs*"), een onderwerp dat historici natuurlijk nog steeds aanspreekt. Nieuwe generaties en instellingen zorgen immers, samen met de andere invalshoeken die vandaag worden gehanteerd, voor een voortdurend vernieuwde historiografie. In de loop van de laatste twee decennia hebben bovendien de verschuiving en de uitbreiding van het Europese kader ten gevolge van het einde van de Koude Oorlog ongetwijfeld hun stempel gedrukt op de geschiedschrijving van het laatste wereldconflict.

De historiografie van de oorlog werd geanalyseerd op basis van enkele bekende (België, Nederland, Duitsland) en minder

bekende gevallen (Griekenland, Ierland, ex-Joegoslavië, Letland, Polen, Zweden). Om een gemeenschappelijke basis te vinden voor de discussies, deden vijf vragen dienst als rode draad voor de sprekers :

1. Wie schrijft de geschiedenis ?
2. Welke perspectiefverschuivingen zien we ?
3. Welke evolutie is er wat betreft de gebruikte bronnen ?
4. Wat is de invloed van het publieke debat ?
5. Welke rol speelt de overheid ?

Hoewel deze methode misschien wat star lijkt, bleek ze in de praktijk zeer vruchtbaar en liet ze een brede discussie toe. Deze eerste dag – die mogelijk was dankzij de steun van het FNRS, de ULB, het Fwo en de Europese Unie – heeft met glans zijn rol vervuld als wegbereider van het hoofdevenement dat zal plaatsvinden van 9 tot 11 december 2009.

December 2009 : een groot colloquium over het thema “War and Society in 20th Century Europe”

De befaamde Britse historicus Richard Evans zal de inleidende sessie van dit colloquium opluisteren met een voordracht over het probleem van het geweld in de 20ste eeuw, die normaal gezien zal worden gevolgd door de voorstelling van de in België nog nooit vertoonde film *Katyn* van Andrzej Wajda. De aanpak van dit colloquium is enigszins anders dan bij het vorige. Op initiatief van het wetenschappelijk comité werden acht thema's gekozen : economie, oorlog en justitie, religie en geweld, oorlog en gender, oorlog en propaganda, wetenschap

en oorlog, ‘wederopbouw’ en, ten slotte, oorlog en etniciteit. Voor elk van deze thema's vroeg het SOMA aan een specialist om een kleine groep van vier tot zes sprekers bijeen te brengen, wat een totaal maakt van ongeveer een vijftigtal deskundigen uit alle uithoeken van Europa. Elk thema zal in een soort van minipanelen bediscussieerd worden, wat toelaat om de belangrijkste problemen en de meest recente zwaartepunten van het onderzoek in kwestie bloot te leggen. Het volledige programma van het colloquium zal vanaf het najaar te vinden zijn op de website van het SOMA en op de speciaal voor de gelegenheid ontworpen site www.ceges40soma.eu.

In de context van de internationalisering neemt het Engels uiteraard een steeds belangrijker plaats in. Zo ook op het colloquium. Voor de openingstoespraak zal er echter een simultaanvertaling voorhanden zijn. Vanzelfsprekend kan het colloquium niet streven naar exhaustiviteit, ondanks de diversiteit van de gekozen onderwerpen. Bepaalde aspecten van de geschiedenis van de conflicten van de 20ste eeuw zullen dus afwezig blijven. Hoewel de Tweede Wereldoorlog niet het enige conflict is dat zal worden behandeld, zal het er toch een belangrijke plaats innemen. Van de invloed van de Tweede Wereldoorlog op het Europa van vandaag moet de uiteindelijke balans nog worden opgemaakt. Dit zal het derde luik vormen van de verjaardagsactiviteiten in de vorm van een slotcolloquium in 2010.

Kortom, een goed gevuld programma, dat hopelijk veel interesse en vruchtbare debatten zal opwekken en zal leiden tot relevante publicaties.

Chantal Kesteloot

HET ARCHIEF VAN DE MRAX NAAR HET SOMA

De uitdagingen van migratie en interculturaliteit

De *Mouvement contre le Racisme, l'Antisémitisme et la Xénophobie* (MRAX) heeft recent beslist de 'statische' historische documentatie (archief, brochures, tijdschriften, affiches, tentoonstellingsmateriaal), verzameld in haar zestigjarige bestaan, toe te vertrouwen aan het SOMA. De overbrenging en het klasseren van dit materiaal zal de komende maanden gebeuren. Voor een beter begrip van de rijkdom van deze aanwinst, leek het interessant Jean-Marie Faux aan het woord te laten. Hij is meer dan dertig jaar lid en bestuurder. Hij wordt geïnterviewd door Radouane Bouhlal, de huidige voorzitter van de vereniging.

Radouane BOUHLAL. In welke nationale en internationale context is de MRAX ontstaan ?

Jean-Marie FAUX. Onze beweging is ontstaan na de Tweede Wereldoorlog, gekenmerkt door de escalatie van het nazistische racisme. Enkele personen zeiden niet alleen 'Dit nooit meer!' maar meenden dat het nodig was waakzaam te blijven om te vermijden dat dergelijke rampen opnieuw zouden gebeuren. Voor de oorlog was een aantal van hen lid van de *Ligue belge contre le Racisme*

et l'Antisémitisme, tijdens de oorlog waren ze betrokken bij de oprichting van het Joodsch Verdedigingscomitee, een structuur in de schoot van het Onafhankelijkheidsfront die duizenden Joden, vooral kinderen, verborg en kon redden. Onthouden we vooral de namen van de protagonisten Hertz en Hava (oorlogsnaam Yvonne) Jospa. Hertz, aangehouden door de Gestapo, bracht de laatste fase van de oorlog door in een concentratiekamp. Yvonne, sociaal assistente, was de spil van de organisatie. Gedurende dertig jaar was ze de sterkhouder van de MRAX.

RB. Hoe en op wiens initiatief kregen de structuren van de MRAX vorm ?

JMF. De MRAX ontwikkelde zich op een informele manier in het milieu van linkse Joden die de oorlog hadden overleefd. De geschiedenis is verbonden met de renaissance van de Joodse gemeenschap en de communistische partij. Er waren nauwe banden met de Franse MRAP (*Mouvement contre le Racisme, l'Antisémitisme et pour la Paix*), die sinds 1948 het blad *Droit et Liberté* uitgaf. De Belgische vrienden van *Droit et liberté* gaven in maart 1966 het eerste nummer uit van *MRAP-Information*. Een tweede nummer kwam er niet, want ondertussen, op 27 maart 1966, had de eerste nationale dag tegen het racisme plaatsgevonden.

Na deze dag veranderde onze beweging haar naam en werd *Mouvement contre le Racisme, l'Antisémitisme et la Xénophobie*.

RB. Waarom de naamsverandering van MRAP in MRAX ?

JMF. Dat heeft te maken met de immigratie, vooral in Brussel, waar de vreemde bevolking tussen 1960 en 1970 verdrievoudigde. Er was geen onthaalbeleid en het racisme keerde zich vooral tegen deze nieuwkomers. Vanaf 1967 organiseert de MRAX elk jaar op 21 maart een activiteit om de dag van de internationale conventie tegen alle vormen van raciale discriminatie van de UNO uit 1966 onder de aandacht te brengen. Na de tweede dag, in 1968, werd beslist om een onthaaldienst voor migranten op te richten, die sinds 1970 gevestigd is in de lokalen van de MRAX Poststraat 37 in Sint-Joost-ten-Node.

RB. Welke waren de voornaamste activiteiten van de MRAX in de beginperiode ?

JMF. De eerste tien jaren van haar bestaan zette de MRAX de sensibilisering tegen het racisme in het algemeen verder met conferenties, activiteiten in de scholen, de periodieke *MRAX-info* (aanvankelijk gestencild) en vooral met de jaarlijkse dagen tegen het racisme. De dag van 1975 was bijzonder belangrijk. Roger Somville ontwierp een affiche met de titel '*Nous appelons le monde à lutter contre le racisme*' en er werd een brochure *Nos raisons de lutte* gepubliceerd. Die dag gaf ten slotte aanleiding tot de formele omvorming van onze beweging in een vzw. In de schoot van de MRAX bereidde Edith Buch vanaf 1966 een wetsvoorstel tegen

het racisme voor, dat op 1 december door de socialistische volksvertegenwoordiger Ernest Glinne werd ingediend.

RB. Wat deed de MRAX voor de migrantenbevolking (Marokkanen, Turken, Grieken enz.) in die periode ?

JMF. Wat de migrerende werknemers betreft, neemt de MRAX, naast het dagelijks werk van de dienst onthaal, deel aan de organisatie van de dag van de migrant en stimuleert ze in bepaalde gemeenten de oprichting van adviesraden. In 1974 wordt een nieuwe stap gezet wanneer de migranten, als gevolg van de conjunctuuromslag plots zonder papieren zitten en tot actie overgaan met kerkbezettingen en hongerstakingen. De MRAX is bij deze initiatieven betrokken en sluit zich vaak aan bij de vakbonden en de CLOTI (*Comité de Liaison des Organisations des Travailleurs Immigrés*), een zeer actief netwerk van arbeidersorganisaties uit de landen van herkomst.

RB. Dan begint de MRAX eisen aan de acties te verbinden ?

JMF. De gemeenteraadsverkiezingen van 1976 gingen, vooral in Brussel, gepaard met xenofobe demagogie, waarbij kandidaten van bijna alle partijen zich lieten gaan. Dit maakt duidelijk dat de migranten, zolang ze geen politieke rechten hebben, bijna noodzakelijk een zondebok worden in de gemeenten met een grote migrantenpopulatie. Daarom werd *Objectif 82* opgericht, een coördinatie waarvan de MRAX de spil was. *Objectif 82* had drie eisen: een statuut voor de vreemdelingen, een antiracismewet en gemeentelijk stemrecht

De antifascistische militante Hava (Yvonne) Jospa was sterk betrokken bij de hulp aan Joden tijdens de bezetting. Ze speelde een hoofdrol bij de oprichting van de MRAX, waarvan ze dertig jaar de spil was.

voor gevestigde vreemdelingen. Vanaf december 1981 veranderen de politieke machtsverhoudingen: een centrumrechtse regering volgt een centrumlinkse regering op, zodat men politiek in het defensief stond. Een wetsontwerp maakte het voor bepaalde gemeenten mogelijk de vestiging van nieuwe vreemdelingen te weigeren. De MRAX ligt dan aan de basis van de CNDI (*Coordination pour la Défense des Droits des Etrangers*).

Deze karikatuur afgedrukt op de eerste bladzijde van *MRAX-Information* van juni 1983 toont aan dat de beweging zich steeds sterk heeft afgezet tegen elke vorm van racisme en xenofobie.

RB. Welke zijn, behalve de migratie, de andere strijdterreinen van de MRAX ?

JMF. Het aan de kaak stellen van het negationisme, de strijd tegen extreemrechts en de verbetering van de toepassing van de antiracismewet. Vandaag belet het bezit van een Belgische identiteitskaart niet dat personen, vooral migrantenjongeren, op verschillende vlakken gediscrimineerd worden: tewerkstelling, huisvesting, toegang tot openbare diensten en in de relaties met de politie. De jongste jaren heeft de MRAX sensibiliseringscampagnes gevoerd op deze verschillende terreinen. Op basis van hun opname in de Belgische maatschappij eisen de vreemde gemeenschappen op legitieme wijze de erkenning van hun culturele diversiteit. Dat wekt weerstand op. Deze verschillen worden gekristalliseerd in de kwestie van het dragen van de hoofddoek in de school en in de openbare diensten. Sinds 2002 heeft de MRAX in deze kwestie stelling genomen en ligt aan de basis van de COIFE (*Coordination contre l'Interdiction du Foulard à l'Ecole*).

RB. Welke zijn voor de MRAX de uitdagingen van het antiracisme voor het heden en voor de toekomst ?

JMF. De maatschappij van vandaag is een multiculturele samenleving en het ziet ernaar uit dat ze nog meer in die richting zal evolueren. De uitdaging is niet langer de toegang van de 'nieuwkomers' tot de rechten en waarden van de zogenaamde onthaalsamenleving, maar de constructie van een nieuwe globale maatschappij waarin ieder erkend wordt om de eigen

inbreng. Dit is de taak van de Commissie voor de Interculturele Dialoog, in 2004 opgericht door de Belgische regering, waarvan de betreurde Thérèse Mangot, toen voorzitter van de MRAX, deel uitmaakte. Dit werk wordt vanaf dit jaar voortgezet door de Rondetafels van de Interculturaliteit, waarin de MRAX een

actieve rol speelt. De beweging, die altijd veel aandacht gehad heeft voor de stem van de gediscrimineerden, welke ze ook waren, wil haar plaats behouden in deze strijd. Gedefinieerd door drie 'tegens' is ze een 'frontlijnbeving'. Ze moet dus waakzaam blijven voor elke uiting van racisme.

Drie nieuwe onderzoeksprojecten

Op het einde van 2009 gaan drie heel verschillende onderzoeksprojecten van start.

Met het oog op een colloquium in oktober 2010 over 'Bescherming van de persoonlijke levenssfeer en historisch onderzoek' heeft de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer aanvaard de aanwerving te financieren van één persoon die gedurende één jaar zal belast worden met onderzoek over de verhouding tussen de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en historisch onderzoek in de Europese Unie. Het SOMA heeft dit project toevertrouwd aan **Vincent Scheltiens**. Het is toegespitst op de politiearchieven van de voormalige dictaturen.

Nel de Mûelenaere zal gedurende één jaar het project 'Arbeidservaringen van Belgische vrouwen in de Tweede Wereldoorlog' versterken waaraan Hannelore Vandebroek sinds januari 2007 werkt.

De studie 'De kinderen van Save : gestolen of gered ?' De transfer van 'mulatten' in België op het einde van de koloniale periode (1957-1962)' zou ook van start moeten gaan. Voor het project kan aanvangen moet nog een onvoorzien probleem worden opgelost. Het project loopt één jaar met mogelijkheid tot verlenging.

Meer informatie over deze initiatieven op de website van het SOMA **www.cegesoma.be**.

DE DIGITALISERING VAN DE CLANDESTIENE EN GECENSUREERDE PERS naar de eindfase

In het kader van programma voor de digitalisering van de collecties van de federale wetenschappelijke instellingen hebben de Koninklijke Bibliotheek (KB) en het SOMA de handen in elkaar geslagen om een staalkaart van de Belgische pers van 1830 tot 1950 te digitaliseren. De Koninklijke Bibliotheek digitaliseert dertig krantentitels die een representatief beeld geven van de Belgische pers van de onafhankelijkheid tot 1950. Het SOMA wil alle bekende titels van de clandestiene en gecensureerde pers uit beide wereldoorlogen digitaliseren. Het project vordert goed. Op 14 november 2008 werd een studiedag georganiseerd om de juridische problemen verbonden met de krantendigitalisering in kaart te brengen.

Het SOMA digitaliseert niet alleen de eigen collectie, maar ook de titels die bewaard worden in andere Belgische bibliotheken, archieven en documentatiecentra. Om ze op te sporen heeft oud-collega Jan Laplasse een database van de clandestiene en gecensureerde pers opgesteld, die permanent wordt aangevuld. Deze database heeft nog onbekende titels en nummers aan het licht gebracht. Met de verschillende instellingen die clandestiene pers bewaren, werden overeenkomsten afgesloten. De kranten werden vervolgens gedigitaliseerd in het atelier van

het SOMA. Deze operatie is nagenoeg afgerond : bijna 40.000 pagina's zijn gescand. De gescande bestanden worden door een externe firma geocoderd zodat ze full-text doorzoekbaar zijn. Wat de gecensureerde pers betreft, wordt voornamelijk gewerkt met de vrij volledige collectie van de Koninklijke Bibliotheek. Omdat het in dit geval gaat om ingebonden volumes, gebeurt de hele digitaliseringoperatie, van scanning tot OCR door een externe firma. Voor de ontsluiting van de gedigitaliseerde bestanden kan gebruik worden gemaakt van een door de Koninklijke Bibliotheek ontwikkelde applicatie.

Juridische aspecten

De digitalisering van de pers heeft twee doelstellingen. De problematiek van de bewaring wordt minder acuut omdat de originele, erg kwetsbare exemplaren niet meer in lezing worden gegeven. De digitalisering kan echter vooral het onderzoek ten goede komen : de gedigitaliseerde bestanden kunnen veel gemakkelijker doorzocht worden, zowel aan de hand van trefwoorden als bv. namen van steden, bedrijven of organisaties. Indien er geen juridische obstakels zouden zijn, kan dit online gebeuren via de websites van het SOMA en de Koninklijke Bibliotheek. Dit stelt evenwel juridische problemen, op het vlak van auteursrecht en privacy. Ze werden in kaart gebracht op **een studiedag** die de

KB en het SOMA **op 14 november 2008 organiseerden**, in samenwerking met het Instituut voor Publieksgeschiedenis van de Universiteit Gent. De studiedag gaf een overzicht van de problemen en een aanzet tot mogelijke oplossingen. Specialisten en belanghebbenden (organisaties van auteurs en uitgevers) voerden er het woord.

Vooraleer het juridische luik aan te snijden, gaven medewerkers van het SOMA en de KB die bij het digitaliseringsproject betrokken zijn een overzicht van de krantendigitalisering in binnen- en buitenland en schetsten de stand van zaken van het federale persproject. In de namiddag kwamen specialisten van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, juridische experts van het auteursrecht en specialisten die de uitgevers en de auteurs vertegenwoordigen hun visie uiteenzetten. De dag werd afgesloten met een debat onder leiding van prof. Bruno De Wever van het Instituut voor Publieksgeschiedenis van de Universiteit Gent. De medewerking van een erfgoedexpert aan de dag was geen toeval. Het talrijk opgekomen publiek in de Lippenszaal was vooral werkzaam in de erfgoedsector, wat tevens aantoont dat de problematiek leeft en het initiatief aan een noodzaak beantwoordt.

De studiedag wees uit dat voor het auteursrecht met verschillende belangen rekening moet worden gehouden, maar dat het wenselijk is om te streven naar een oplossing die de verschillende standpunten tracht te verzoenen. De studiedag resulteerde dan ook in de oprichting van een werkgroep met vertegenwoordigers van de KB en het SOMA, de uitgevers, de auteurs en de Dienst voor intellectuele eigendom van de FOD Economie. De werkgroep startte

haar werkzaamheden in januari 2009 en zal in een eerste fase een kadaster van de rechten van de verschillende partijen opmaken.

Archief- en bibliotheekwezen in België zal de acta van de studiedag uitgeven. De exacte verschijningsdatum vindt u op de website van het SOMA, waar u ook de vordering van het digitaliseringsproject kan volgen.

Dirk Luyten / Peter Moorkens

De Eerste en de Tweede Wereldoorlog zijn vaak sterk met elkaar verbonden in de clandestiene pers uit de Tweede Wereldoorlog, zoals blijkt uit dit nummer van *Le Patriote*.

CRISIS, WELKE CRISIS ?

De Amerikaanse econoom van de Chicago-school Richard Posner vergelijkt in zijn pas verschenen boek *A failure of capitalism* de huidige crisis met de crisis van de jaren dertig. Hij is niet de enige : in financieel-economische pagina's van kranten en weekbladen wordt momenteel heel vaak de vraag gesteld of de wereldeconomie in een nieuwe 'grote depressie' is beland, zoals in de jaren dertig. Die grote depressie heeft verreikende gevolgen gehad voor de maatschappij en politiek van de jaren dertig en is één van de factoren geweest die uiteindelijk hebben geleid tot de Tweede Wereldoorlog.

Na de oorlog werden de Westerse politieke systemen aangepast om de overheid toe te laten het economisch leven te reguleren en de marktwerking geen rol meer te laten spelen of sterk aan banden te leggen. De welvaartsstaten, met stelsels van sociaal overleg groeiden in omvang en diepgang en droegen bij tot de stabiliteit van de democratie. Het kapitalisme kende vele varianten om die marktwerking te reguleren, na wat de Hongaarse econoom Karl Polanyi *The Great Transformation* heeft genoemd. Het ligt dan ook voor de hand dat in de aanwinstenpolitiek van de bibliotheek van het SOMA werken over de economische crisis van de jaren dertig en hun nasleep worden opgenomen. Zo kunt u bij ons de klassiekers van John Kenneth Galbraith, Milton Friedman en Anna Schwartz over de crash van 1929

vinden. Ook de meer recente publicaties van de economische historici Harold James of Barry Eichengreen treft u er aan. De manier waarop de nazi's zijn omgegaan met de economische crisis en welke rol de crisisbestrijding speelde in hun sociale politiek volgen we op de voet. Naast de diepgaande economisch-historische studies van Richard Overly en recent Adam Tooze kan ook het meer polemische boek van Götz Aly *Hitlers Volksstaat* in de collectie niet ontbreken. Werken waarin de crisis van de jaren dertig in het perspectief van de geschiedenis van de hele 20ste eeuw wordt gesitueerd, zoals Randall Parkers *The Economics of the Great Depression : A Twenty-First Century Look Back at the Economics of the Interwar Era*, krijgen eveneens een plaats in onze bibliotheek.

Bij de selectie gaat de voorkeur uit naar economisch-historische werken, meer gespecialiseerde economische studies, zoals bv. van de Franse *régulation* school, die zich situeren in de onderzoekstraditie naar de varianten van het kapitalisme nemen we in de regel niet op. Ze passen minder in het collectieprofiel van de bibliotheek van het SOMA waar cultuur en politiek domineren. Bovendien zijn er andere gespecialiseerde bibliotheken waar u deze werken kan vinden : de bibliotheek van de Nationale Bank van België en van de FOD Economie (de laatste bibliotheek is opgenomen in de collectieve catalogus bib.belgium.be).

Wat daarentegen wel aanwezig is in de bibliotheek van het SOMA zijn publicaties

over de crisis van de jaren dertig en de reacties erop van intellectuelen, politieke partijen en sociale organisaties. Als voorbeeld kunnen we het verslag van de Vlaamse Sociale Week van 1931 van de christelijke arbeidersbeweging gewijd aan de 'Krisis' citeren, of het boek over de 'grote crisis van het kapitalisme' van de communist Eugène Varga, over wie André Mommen recent een biografie publiceerde. De crisis van de jaren dertig gaf impulsen aan de ontwikkeling van de economische wetenschap in België. Léon-Hugo Dupriez van de Leuvense universiteit maakte internationaal naam en faam met zijn conjunctuuranalyses. We konden recent zijn basiswerken verwerven. Ook binnen de zich ontwikkelende Vlaamse economische wetenschap met figuren als Gaston Eyskens, Raoul Miry of Karel Pinxten was de economische crisis en de bestrijding ervan een voornaam aandachtspunt. Hun ideeën worden bijzonder grondig geanalyseerd in de handelseditie van Olivier Boehmes proefschrift *Greep naar de markt*.

De klassieker van Friedman en Schwartz over de crisis van 1929, oorspronkelijk gepubliceerd in 1965, is in het licht van de huidige financiële crisis weer actueel en werd in 2008 heruitgegeven.

U kunt deze werken in onze leeszaal raadplegen. Voor een meer volledig overzicht verwijzen we naar de catalogus Pallas op de website van het SOMA (www.cegesoma.be).

Dirk Luyten

'Brood en oorlog'

In het kader van haar onderzoek in het SOMA is Hannelore Vandebroek op zoek naar mannen en vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog, als kind of als volwassene, in een **bakkersgezin** woonden en werkten. Alle informatie is welkom bij hannelore.vandebroek@cegesoma.be.

ANTIFRANQUISTISCH MILITANTISME IN FOTO'S

Zeventig jaar na het einde van de Spaanse burgeroorlog kozen we ervoor uit de vele aanwinsten van de fototheek van het SOMA, die van de Belgische antifranquist Stéphane Huvenne voor het voetlicht te brengen. Het gaat om een honderdtal foto's uit het archief van deze militant dat recent bij het SOMA in bewaring werd gegeven. Mélanie Bost inventariseerde het fonds.

Stéphane Huvenne was sinds het einde van de jaren 1950 actief lid van de Brusselse afdeling van de SIA (*Solidarité internationale antifasciste*), een organisatie die ondermeer instond voor het onthaal van en de steun aan Spaanse politieke vluchtelingen. Vanuit zijn engagement voor de Spaanse zaak trad hij in de jaren 1960 toe tot de buitenlandse afvaardiging van de Iberische federatie van de libertaire jeugd in België (FIJL). De FIJL, een dochterorganisatie van de Spaanse anarcho-syndicalistische beweging in ballingschap, de CNT, die zichzelf zag als de revolutionaire tak van het militante antifranquisme, was één van de doelwitten van de franquistische repressie.

Stéphane Huvenne oefende binnen beide organisaties administratieve functies uit (secretariaat en uitgave) en was eveneens betrokken bij permanente vormingsactiviteiten. Hij schreef artikelen en vlugschriften, was fotograaf en organiseerde regelmatig sensibiliseringsacties over de thema's

waar de organisaties zich voor engageerden. Hij stond dichtbij de pacifistische beweging, meer in het bijzonder bij Jean Van Lierde, waarvan we archieven bewaren (AA 1573, 1643 en 1726) en de anarchistische boekhandelaar Marcel Dieu (Hem Day).

Naast correspondentie, vlugschriften, communiqués en documentatie allerhande, omvat het vrij raadpleegbare fonds (AA 2204), waarvan de inventaris online beschikbaar is, enkele mooie fotoreeksen over het lot van de antifranquistische militanten in België en Spanje, maar vooral over de activiteiten van de organisaties die hen steunden. Men vindt er onder meer foto's van congressen en antifranquistische en pacifistische manifestaties uit de jaren 1960, naast foto's van Spaanse militanten opgesloten in Spanje of gevlucht naar België, zoals Francisco Abarca, een Spaanse anarchist, wiens uitleveringsaanvraag tot veel debat aanleiding gaf. Dergelijke foto's zijn erg zeldzaam.

Het fonds Huvenne vult de al rijke foto-collectie over de **Spaanse burgeroorlog** en de jaren erna aan. In totaal illustreert 3.636 foto's uit het fonds SIPHO, van persagentschappen die in die periode actief waren en uit een gift van het Koninklijk Filmarchief deze troebele periode. Zo zijn er vele foto's over het onthaal van vluchtelingen in België en Frankrijk, de verschillende fronten tijdens de burgeroorlog en de situatie in Spanje tussen 1940 en 1944.

Mélanie Bost / Florence Gillet

Stéphane Huvenne in de jaren zestig.

Jongsocialisten in een steunbetoging voor Spaanse arbeiders in Brussel in 1962.

Onthaal van Spaanse kinderen in het Brusselse Zuidstation tijdens de Spaanse burgeroorlog.

ARCHIEF

Van de neutraliteitspolitiek tot een onafhankelijk Wallonië

Het hele terrein van de conflicten van de "korte 20ste eeuw" bestreken door het SOMA komt bij de aanwinsten aan bod. Het nieuw verworven particulier archief (d.w.z. gevormd door personen en organisaties) bevat direct oorlogsgerelateerd materiaal (proces Flossenburg, Verbroedering Geheim Leger, NCPGR) maar ook archief van personen en groepen die zich inschreven in recentere politiek-ideologische conflicten (Waals independentisme, maoïstische groepen), naast documenten

m.b.t. de Eerste Wereldoorlog en de neutraliteitspolitiek.

In de documenten van **abbé Liévin Thésin** komt vooral de Eerste Wereldoorlog aan de orde. In 1914-1918 nam hij deel aan clandestien inlichtingswerk en aan ontsnappingsnetwerken uit het bezette België. Tijdens de Tweede wereldoorlog moest hij onderduiken in Frankrijk en maakte hij deel uit van het zgn. *Comité de la Résistance belge en France* (AA 2192). Van **Pierre Nothomb**, een van de grote figuren van het tussenoorlogse Belgische hypernationalisme, is een archief geheel afkomstig dat de heikle periode van de Belgische neutraliteitspolitiek (1939-40)

betreft. M.n. de contacten tussen een aantal voorstanders van die politiek, w.o. Joris Van Severen, komen aan bod (AA 2196).

Wijlen **Raphaël Matyn** bewaarde de documenten die hij als Belgisch waarnemer op het proces m.b.t. de concentratiekampbewakers van Flossenburg (1946) verzamelde. Via getuigenissen, lijsten en originele Duitse documenten wordt hier het lot van de o.a. Belgische politieke gevangenen nogmaals pijnlijk duidelijk (AA 2164). Via mevr. Bido Bulthez ontvingen wij het secretariaatsarchief van de

Pierre Nothomb (rechts) in het gezelschap van Eerste Minister Hubert Pierlot (links).

Verbroedering **Geheim Leger Merksem-Deuzeld-Schoten** (1970-2006). Het bevat historische documentatie, zoals interessante documenten uit de bevrijdingsperiode. Zoals men weet, verliep de bevrijding van Merksem niet van een leien dakje en gaf ze zelfs aanleiding tot een aantal controverses. Daarnaast bestaat het archief vooral uit stukken die het reilen en zeilen van een vaderlandslievende vereniging met haar rituelen en plechtigheden documenteren (AA 2173). Via Jules Verhelst ontving het SOMA een belangrijke aanvulling op het reeds bewaarde archief van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen (Gent-Eeklo), afkomstig van de onlangs overleden Gentse verzetsvrouw **Georgette Cuelenaere**, lid van het Onafhankelijkheidsfront en naoorlogse verantwoordelijke van de plaatselijke NCPGR. Een mooie aanwinst dus voor de studie van het functioneren en het gewicht van de grootste organisatie van politieke gevangenen (AA 2201).

De verwerving van een documentair archief van **Charles van den Berg** vormt een kleine schat voor wie geïnteresseerd is in de stand van zaken bij Belgisch uiterst links (buiten de KPVB) in het begin van de jaren 1970. Het gaat om teksten, circulaire en losse publicaties (de tijdschriftreeksen werden in de bibliotheek ondergebracht) die het grote gelijk en de moeilijke contacten tussen verschillende vooral Franstalige groupuscules zoals de *Parti Communiste Marxiste-Léniniste de Belgique* documenteren (AA 2172).

Etienne Duvieusart, zoon van de bekende Waalse politicus Jean Duvieusart, schonk

ons zijn uitgebreide archief m.b.t. zijn functioneren binnen de Waalse beweging in de jaren 1970-1990. Etienne Duvieusart was o.a. medeoprichter van het *Front démocratique wallon* (1979), een dissidentie van het *Rassemblement wallon*, dat een pluralistische beweging voor de onafhankelijkheid van Wallonië wilde zijn en dat na een fusie met *Indépendance-Wallonie* in 1980 het *Front pour l'Indépendance de la Wallonie* zou worden. Het archief Duvieusart is dus een must voor alle onderzoekers die werken over de Waalse beweging en haar doctrine (AA 2165). Van pacifist en promotor van de *Fondation Toison d'Or* **Pierre Houart** tenslotte kreeg SOMA een belangrijke aanvulling op reeds neergelegd archief. Niet alleen pacifisme en tiers-mondisme komen aan bod, maar ook de federale gedachte in België en de inzet van Houart om de geschiedenis van België in haar Europese en "boergondische" historische context te plaatsen (AA 2190, vgl. ook AA 2067).

Ter herinnering verwijzen we ook nog naar het onlangs geschonken archief van een van de beide grote Belgische verzetsgroepen, het Onafhankelijkheidsfront (zie artikel op de site www.cegesoma.be) dat momenteel geordend wordt. Tevens verwijzen we naar een groot aantal kleinere aanwinsten die terug te vinden zijn in de *online* catalogus op dezelfde site.

Betoging van de *Parti communiste marxiste-léniniste*.

Dirk Martin

EEN NIEUW ELAN VOOR DE DIGITALISERING VAN DE COLLECTIES ?

Bijna tien jaar na de lancering van de procedure voor de scanning van de foto's in 1996, en later hun integratie in Pallas, kwam de digitalisering in 2005 in een versnelling met de uitvoering van de eerste fase van het digitaliseringsplan van de Federale Wetenschappelijke Instellingen (FWI's). Nu deze fase ten einde loopt is het nuttig de balans op te maken van de behaalde resultaten en van de weg die nog te gaan is.

Bij de FWI's is het SOMA een pionier op het vlak van de digitalisering. In iets meer dan tien jaar werden vele eigen middelen geïnvesteerd om de gedetailleerde geïnformateerde beschrijving van bijna alle archieffondsen, bibliotheek- en audiovisuele materiaal ter beschikking te stellen van de gebruikers. De digitalisering van de documenten vraagt nog een grotere investering in middelen en mensen. Foto's (70 % van de collectie) en interviews (100 %) kregen prioriteit. Voor archief en bibliotheek blijft nog een lange weg te gaan.

De eerste fase van het federale digitaliseringsplan heeft nieuwe perspectieven geopend. Het SOMA kon, in een partnerschap met de Koninklijke Bibliotheek, beschikken over aanzienlijke financiële middelen om de pers uit beide wereldoorlogen te digitaliseren (zie elders in dit *Berichtenblad*). Met beperktere middelen

kon de retrocatalografie van de bibliotheek worden voortgezet (en konden de nieuwe beschrijvingen geïntegreerd worden in de collectieve catalogus van de federale bibliotheken). Andere kredieten van het digitaliseringsplan lieten toe de **rijke fotocollectie van André Cauvin** te digitaliseren, evenals – betrekkelijk nieuw voor het SOMA – archieven, met name de **Belgische gerechtelijke dossiers ten laste van Alexander von Falkenhausen en Constantin Canaris**, Duitse hoogwaardigheidsbekleders op post in België tussen 1940 en 1944.

Ondanks enkele moeilijkheden, eigen aan elk nieuw project van enige omvang, is de ervaring positief geweest. Deelname aan het federale digitaliseringsplan heeft het SOMA toegelaten de sprong te maken naar het digitale tijdperk : de noodzaak van digitalisering kan voor geen enkel type document nog in vraag gesteld worden. Het SOMA heeft zijn expertise kunnen uitbreiden : de uitbouw van een klein digitaliseringsatelier levert er het bewijs van. In het kader van het project “pers uit beide wereldoorlogen” werd verder gegaan dan het initiële doel, de valorisatie van de bestaande collecties : het publiek kan in één bewaarplaats alle documenten raadplegen van hetzelfde type, in dit geval de clandestiene pers uit beide wereldoorlogen.

Het SOMA wil deze originele invalshoek ook in de tweede fase van het digitaliseringsplan van de FWI's behouden. Deze tweede fase zal over enkele maanden

starten, wellicht in de vorm van een publiek-private samenwerking. De koppeling van de digitalisering van collecties van het Centrum aan die van andere gelijkaardige instellingen laat toe nog beter tegemoet te komen aan de verwachtingen van het publiek. Deze werkwijze beantwoordt overigens volledig aan de missie van het SOMA, dat steeds gestreefd heeft naar een combinatie tussen het verzamelen van documentatie en onderzoek. Maar vooraleer naar de toekomst te kijken, is het nuttig om de actuele stand van zaken sectorgewijs te bekijken.

Vooruitgang van de digitalisering van archief en bibliotheek

Sinds 2007 is het SOMA met de oprichting van een digitaliseringsatelier begonnen aan het omzetten van zijn papieren **archieffcollectie** naar een elektronisch formaat. De in 2007 gedigitaliseerde archieven werden in 2008 in de geautomatiseerde catalogus Pallas geïmporteerd en *online* ter beschikking gesteld. Begin 2009 waren ongeveer 18.000 pagina's gedigitaliseerd archief beschikbaar, waaronder de *Tätigkeitsberichte*, het *Verordnungsblatt* van de *Militärverwaltung*, de collecties met betrekking tot de Spaanse Burgeroorlog en de zittingsverslagen en rapporten van de Onderzoekscommissie van de Secretarissen-generaal. Op de website van het SOMA werd op verschillende plaatsen een gestructureerde toegang tot deze digitale archieffcollectie gemaakt. Latere vorderingen worden op de website bekendgemaakt.

Anlage 2.

119.

Übersicht

über die Gewichtsbewegungen bei den 3 Monate und länger im Lager Breendonk befindlichen Häftlingen.

Einlieferung im Monat	Nr. des Häftlings	Anfangsgewicht kg	Gewichtsveränderungen			Bemerkungen
			Nov. 42. kg	Dez. 42. kg	Jan. 43. kg	
<u>Mai 42</u>	6	65	+ 6	- 3	+ 1	Schnfiderstye Schweinewärter
	26	60	+ 2	- 1	+ 2	
	27	55	- 5	- 2	- 2	Judenzugführer
	30	72	+ 1	- 1	- 1	
	31	51	- 3	- 1	- 2	
	34	63	- 6	+ 1	- 6	
	59	64	+ 8	- 3	0	Handwerker Arzt i. Revier Oedeme ?
	71	47	+ 10	- 3	- 0	
	85	61	- 1	0	0	
	49	49	- 4	0	- 2	
<u>Juni 42</u>	67	81	- 3	- 6	+ 4	Handwerker Oedeme
	69	68	- 3	- 3	+ 2	
	145	70	- 11	- 2	- 5	Oedembeginn Küche Oedeme
	182	48	- 1	- 1	0	
	273	60	0	+ 2	- 2	
	5	52	+ 3	- 3	- 1	
<u>Juli 42</u>	126	61	- 12	- 5	0	Oedeme
	183	59	- 9	- 4	- 1	
	166	57	- 1	+ 7	- 2	
	199	68	- 3	- 2	- 2	
	321	59	+ 1	- 1	+ 1	Zugführer Küche
	322	71	- 4	+ 1	- 2	
<u>August 42</u>	173	67	- 9	- 3	0	noch Oedeme Mittelohrentzdg. st. Marasmus
	213	71	- 9	Inz.	+ 9	
	165	52	- 3	- 2	- 2	Oedeme
	168	51	- 2	- 5	- 2	
	174	52	- 6	- 4	0	
	191	70	- 5	- 4	- 3	
	175	56	- 4	- 2	+ 2	
	201	61	- 2	0	+ 1	
<u>September 42</u>	86	66	- 8	- 5	- 3	Oedeme ?
	217	43	- 2	- 1	0	
	238	55	- 7	- 1	0	
	234	68	- 5	- 3	- 4	
	259	55	- 3	- 3	0	
	178	61	- 4	- 5	+ 3	
	184	76	- 9	- 2	+ 2	
	186	71	- 5	- 3	- 2	
	198	60	- 4	+ 7	- 6	Oedembewegung

In het kader van het digitaliseringsplan voor de FWI's werkt het Centrum aan de digitalisering van de onderzoeksdossiers van Falkenhausen en Canaris van het militair gerecht. Omdat de aanbesteding voor de externe digitalisering relatief lang aansleepte, werd begin 2007 besloten de scanning intern uit te voeren. De nadere toegang (metadata) op het dossier-von Falkenhausen werd in 2007 afgewerkt, die op het dossier-Canaris in de eerste helft van 2008. Vervolgens werd de digitalisering van het onderzoeksdossier-von Falkenhausen materieel voorbereid, waarna in het

Cijfers van de maandelijkse evolutie van het gewicht van enkele gevangenen in Breendonk (mei 1942-januari 1943) uit het archief von Falkenhausen

najaar met de eigenlijke scanning gestart kon worden. De scanning van het deel von Falkenhausen is voltooid, die van het deel Canaris kan na de materiële voorbereiding beginnen, zodat het hele project nog in de loop van 2009 afgewerkt zal zijn. Ook bij dit project rijzen er enige vragen in verband met auteursrechten en vooral met de persoonlijke levenssfeer. Die zullen moeten worden beantwoord vooraleer de onderzoeksdossiers *online* ter beschikking kunnen worden gesteld.

Voor de **bibliotheek** werd het belang van het project digitalisering van de pers uit beide wereldoorlogen al voldoende onderlijnd. Verder werden nog in 2008 de uitgaven van de lopende *Bibliografie van België tijdens de Tweede Wereldoorlog* waarvan geen elektronische versie beschikbaar was (de periode 1970-1997) gedigitaliseerd en op de website geplaatst. Op die manier is de gehele bibliografie digitaal beschikbaar.

De planning voor de rest van 2009 voorziet dus de verdere digitalisering van de clandestiene en gecensureerde pers van de twee wereldoorlogen en van de omvangrijke naoorlogse procesdossiers van von Falkenhausen-Reeder en Canaris, hetgeen het totale aanbod op ongeveer 140.000 gescande pagina's zal brengen.

Beeld en geluid : een werf in volle ontwikkeling

Sinds de lancering in 1996 van de digitalisering van zijn fotocollectie is het SOMA verdergegaan met de digitalisering van verschillende andere foto's en geluidsopnames. Doelstelling is niet alleen het verzekeren van de permanente bewaring van de dragers die al door de

tand des tijds zijn aangetast, maar ook het bevorderen van het gebruik van foto's en geluidopnames. Het gaat om een kostbaar werk van lange adem dat meerdere jaren in beslag zal nemen. We geven een overzicht van wat gerealiseerd werd en van de lopende projecten.

De **fotocollectie** van het SOMA omvat ongeveer 350.000 foto's. Twee derde is al gedigitaliseerd (zie *SOMA-Berichtenblad* nr. 41). Sinds de lente van 2009 zijn al onze foto's over Frankrijk raadpleegbaar via internet. Ze zijn thematisch ontsloten, maar ook aan de hand van de legendes kan gezocht worden. Tegen het einde van het jaar zal hetzelfde gebeurd zijn met de foto's over Duitsland. De digitalisering van de foto's over Rusland voor de oorlog is voltooid en we hopen tegen het einde van het jaar ook de foto's over het Oostfront gedigitaliseerd te hebben. Ze worden momenteel geklasseerd. Het werk om de rechthebbenden op te sporen en op basis daarvan onze gegevensbank aan te passen om zo goed mogelijk de wetgeving op het auteursrecht na te leven, wordt voortgezet. De digitalisering van 7.000 foto's en 10.000 negatieven van de fotocollectie van de Belgische cineast André Cauvin, gerealiseerd in het kader van het project voor de digitalisering van de FWI's werd dit jaar afgerond (voor meer precieze informatie over de rijkdom van dit fonds verwijzen we naar *SOMA-Berichtenblad* nr. 40).

Alle **interviews** afgenomen door onderzoekers van het Centrum sinds de oprichting in 1969 zijn gedigitaliseerd. Ze kunnen worden geraadpleegd in de leeszaal en onder bepaalde voorwaarden gekopieerd. (contacteer florence.gillet@cegesoma.be voor de precieze

Verkiezingsaffiche van Rex voor de wetgevende verkiezingen van 1936.

modaliteiten). Een geactualiseerde lijst van de interviews is beschikbaar op onze website, rubriek beeld en geluid. De geluidsopnames worden zo snel mogelijk in Pallas geïntegreerd.

In de loop der jaren heeft het SOMA een belangrijke collectie affiches verzameld. Een groot aantal heeft betrekking op de Tweede Wereldoorlog, maar ook andere thema's komen in deze rijke verzameling aan bod : de communistische en de koloniale propaganda, de cinema, de jaren 1930, het rexisme en de naoorlogse periode. Onder meer de collectie van de bekende graficus Wilchar uit de jaren 1930 en 1940 maakt er deel van uit.

In 1999 heeft het SOMA de 1.100 **affiches** die het toen bezat met linnen bekleed.

De collectie is sindsdien uitgebreid tot 2.500 exemplaren, waarvan sommige erg zeldzaam zijn. Andere doorstaan slechts moeizaam de tand des tijds. Hun preservering wordt dringend. Anderzijds is de collectie van het SOMA weinig bekend bij het grote publiek en de onderzoekers, wat ons ertoe gebracht heeft meer aandacht te besteden aan de valorisatie. Het klasseren van deze collectie is de eerste stap in dit proces. Vervolgens werden de beschrijvingen ingevoerd in Pallas en parallel werden de affiches gedigitaliseerd. Voor een aantal moet, gezien het formaat, het werk worden uitbesteed. Voor de financiering werden subsidieaanvragen ingediend. We hopen dat dit werk van preservering en valorisatie in 2010 kan worden voltooid. Wordt vervolgd...

Gerd De Coster / Florence Gillet
Fabrice Maerten / Dirk Martin

Affiche van het Belgische Rode Kruis uit 1942 voor een galaweek voor de krijgsgevangenen

De collectieve catalogus van de federale bibliotheken

De bibliotheken van de federale wetenschappelijke instellingen en federale overheidsdiensten hebben bijzonder rijke en gespecialiseerde collecties, die bij het grote publiek en de onderzoekers te weinig bekend zijn. Nochtans bestaat er een collectieve catalogus die toelaat snel na te gaan in welke bibliotheek of bibliotheken u een boek of tijdschrift kan vinden en welke de modaliteiten van raadpleging zijn. De collectieve catalogus omvat net geen 4 miljoen records. U kunt tevens publicaties aanvragen zodat ze beschikbaar zijn bij een volgend bezoek aan de leeszaal. Ook de bibliotheek van het SOMA is opgenomen in deze catalogus (95.328 records), die elke drie maand wordt geactualiseerd en erg gebruiksvriendelijk is. Ontdek de mogelijkheden van dit werkinstrument en de rijkdom van de federale bibliotheken op www.bib.belgium.be.

HET SOMA ZET IN OP PRESERVERING

Vorig jaar ging het SOMA van start met de geleidelijke herverpakking van zijn archiefbestanden. Die operatie is een uitvloeisel van de beheersovereenkomst die op 31 december 2007 met het Algemeen Rijksarchief gesloten werd.

In een eerste fase worden de door het Algemeen Rijksarchief in bewaring gegeven

publiekrechtelijke archiefbestanden aangepakt. In de beheersovereenkomst met het Algemeen Rijksarchief werd namelijk overeengekomen dat het SOMA die tegen eind 2010 volgens de in het Rijksarchief vigerende regels zal verpakken. De betreffende bestanden worden zo nodig ontdaan van nietjes, paperclips of plastic mappen. De oude zuurhoudende omslagen worden vervangen door nieuwe zuurvrije exemplaren.

Archiefstukken die opgeborgen waren in niet volledig stofvrije portefeuilles of in ordners, worden in zuurvrije archiefdozen ondergebracht.

Oudere (zuurvrije) dozen worden zo nodig vervangen door nieuwe. In een latere fase zullen ook de privaatrechtelijke archiefbestanden worden aangepakt, te beginnen met de bestanden die zich in de slechtste staat bevinden. Tevens bestaat de mogelijkheid dat het Centrum over afzienbare tijd zal kunnen beschikken over een nieuwe depotruimte met optimale klimaatregeling.

Hoewel de digitalisering in principe in de eerste plaats de ontsluiting dient, komt die ook de conservering ten goede. Dankzij de digitale vervangkopieën, is het niet langer noodzakelijk om de originelen te raadplegen. Zo zijn al meer dan 250.000 van de in totaal circa 300.000 foto's die het Centrum bewaart, gedigitaliseerd en via de databank Pallas online raadpleegbaar. Hetzelfde geldt voor het *Verordnungsblatt*, voor enkele archiefbestanden en weldra ook voor de verzameling sluiipers. De interviews die door medewerkers van het SOMA sinds de jaren 70 werden opgenomen, zijn intussen eveneens gedigitaliseerd. Die interviews stonden voornamelijk op band en cassette en dreigden verloren te gaan als er niet ingegrepen werd. De eveneens broze affichecollectie wordt op dit ogenblik gedigitaliseerd. Op stapel staat nog de digitalisering van de collectie fonoplaten van de oorlogszender Zender Brussel.

Dozen met archief van het SOMA in rolrekken.

Gerd De Coster

BELGIË EN HAAR REACTIE OP MISDADEN DOOR AUTORITAIRE REGIMES

Het directoraat-generaal *Justice, Freedom and Security* van de Europese Commissie heeft een onderzoeksopdracht uitgeschreven om na te gaan hoe in de Europese lidstaten wordt omgegaan met de erfenis van een totalitaire periode in hun geschiedenis. Anders dan de titel van het project laat vermoeden, gaat veel aandacht uit naar de juridische aspecten. De coördinatie van het project ligt in handen van prof. Carlos Closa Montero van de *Spanish High Council for Scientific Research*. Hij vroeg het SOMA om het rapport over België te schrijven. Het SOMA deed daarvoor een beroep op interne expertise maar kon eveneens rekenen op de medewerking van de Dienst voor de Oorlogsslachtoffers voor het onderdeel over de tegemoetkomingen aan de slachtoffers. Ook Koen Aerts (Fwo-UGent) stelde deskundigheid ter beschikking.

Het rapport diende te worden opgesteld volgens een gemeenschappelijk stramien om vergelijking tussen de verschillende landen mogelijk te maken. Achtereenvolgens komen aan bod : de aard van het totalitaire regime, de juridische en extrajuridische maatregelen die werden genomen om de misdaden

ervan te bestraffen, de maatregelen om de gevolgen van deze bestraffing te milderen of te laten ophouden. Naast dit eerder chronologische eerste deel volgt een thematisch tweede deel waarin de problematiek wordt bekeken vanuit het perspectief van daders en slachtoffers. Verder gaat aandacht uit naar de herinneringspolitiek, internationale samenwerking en bewaring, ontsluiting en openbaarheid van de relevante archieven. In een afsluitende bijlage worden alle relevante wetteksten opgesomd.

Wat België betreft, situeert de totalitaire periode zich in de **Tweede Wereldoorlog**. Gezien de beperkte tijd die aan het onderzoek kon worden besteed (minder dan 6 maanden) werd gekozen voor een overwegend feitelijke benadering. Hiervoor kon een beroep worden gedaan op de literatuur, maar gezien de specifieke vraagstelling bleek het vaak nodig om de terug te gaan tot de originele regelgeving. Voor een aantal onderdelen in het rapport kon gebruik worden gemaakt van het onderzoeksarchief over *Onverwerkt verleden* dat Luc Huyse aan het SOMA schonk en dat toeliet bepaalde aspecten toch wat meer in detail uit te werken.

Fundamenteel nieuwe inzichten levert het rapport natuurlijk niet op, wel heeft het toegelaten een aantal interne samenhangen in de wetgeving beter

Het proces van Philipp Schmitt, de Duitse commandant van het kamp van Breendonk tussen 1940 en 1943.

tot uiting te laten komen. Zo kan op de fundamenteën van de **Belgische repressiewetgeving** naadloos de visie van Carl Schmitt op de politiek worden toegepast. Volgens Schmitt is de essentie van de politiek terug te voeren tot het onderscheid tussen vriend en vijand. De hele repressiewetgeving is daarop gebaseerd: collaboreren betekent de vijand helpen, de vijand is de staat waarmee België in oorlog is. De aard van het regime speelt daarbij geen rol. Dit verklaart ook de politiek van interneringen na 1944, waarbij Duitsers en van al wie verwacht kon worden dat ze de Duitsers zouden helpen, administratief werden aangehouden. De studie leert ook dat de repressiewetgeving voortbouwt op de nationaliteitswetgeving : het gamma aan verlies van rechten, dat als bijkomende sanctie werd opgelegd aan de incivieken

was een substituuut voor het verlies van nationaliteit, dat de voorkeur wegdroeg van de wetgever, gefundeerd werd in de nationaliteitswet van 1934 maar uiteindelijk om opportunitaire redenen niet werd weerhouden. Dit terugplooiën op de nationale ruimte leidde er ook toe dat maatregelen werden genomen om politieke activiteiten gestuurd door buitenlandse machten een halt toe te roepen. Dat gebeurde vooral in 1939 en 1940. In dit verband kan verwezen worden naar de wet van 22 maart 1940 op de bescherming van de wettelijke instellingen, die nog weinig bestudeerd werd.

Het aan het licht brengen van lacunes in onze kennis en in het onderzoek is een tweede resultaat van dit onderzoeksproject. Zo blijkt het bekende rapport van de Vlaamse Raad uit 1984 over de sociale en menselijke gevolgen

van repressie en epuratie geen sluitend overzicht te bieden van de wettelijke maatregelen en hun praktische toepassing om de gevolgen van repressie en epuratie weg te werken. Veel vragen over precieze aantallen en impact blijven onbeantwoord. Ook over de concrete toepassing en effecten van de maatregelen die de Duitse Bondsrepubliek genomen heeft om enigszins tegemoet te komen aan de slachtoffers van de bezetting weten we nog niet zo heel veel. Interessante vraag daarbij is hoe deze internationale dimensie werd geïntegreerd in het nationale beleidsinstrumentarium dat na de Tweede Wereldoorlog werd uitgewerkt en waarin nationaliteit eveneens een centrale rol speelde.

Kortom, heel wat thema's konden in dit rapport enkel worden aangestipt en onvoldoende verder worden onderzocht om uitsluitsel te geven over de precieze draagwijdte en betekenis van bepaalde maatregelen. Dit Europese project was echter verrijkend omdat het een gelegenheid bood de soms wat enge nationale onderzoeksagenda open te werken en het een aanzet kan zijn voor een meer comparatieve benadering die op haar beurt de specificiteit van het nationale beleid beter tot zijn recht laat komen. Of gaat het, zoals dit project

suggereert om een transnationaal fenomeen en is het een uitnodiging om bij politiek-juridisch onderzoek de betekenis van het nationale wat meer te relativiseren? Verder onderzoek kan het uitwijzen.

De Interuniversitaire Attractiepool Socio-Politieke Geschiedenis van de Belgische Justitie werd ook bij het project betrokken. Dit liet toe een bescheiden budget vrij te maken waarmee een jobstudent kon worden aangeworven die alle relevante wetten heeft opgespoord in het Belgisch Staatsblad om ze voor te bereiden voor digitalisering. Dit gebeurt in het eigen atelier van het SOMA. De onderzoeker zal weldra kunnen beschikken over een digitale bundeling van alle wetgeving over de repressie van de collaboratie, de tegemoetkomingen aan de slachtoffers, de maatregelen om de effecten van de repressie te milderen of te doen ophouden, met inbegrip van de relevante internationale regelgeving. Want ook dat heeft dit rapport duidelijk gemaakt: de invloed van het internationaal recht is in de loop der jaren steeds groter geworden en is meer en meer gaan wegen op de nationale regelgeving. Nog een aansporing om ook in het onderzoek het nationale kader niet langer als een vanzelfsprekendheid te zien?

Dirk Luyten

HET SOMA IN HET OOG VAN HET ARDENNENOFFENSIEF ?

Het Ardennenoffensief, beter bekend onder de wat ongelukkige benaming Von Rundstedt-offensief, heeft veel bloed laten vloeien. Sindsdien is er ook veel inkt over gevloeid. Vele toeristen, vaak uit verre streken, zijn in deze door de geschiedenis gemarkeerde regio toegestroomd om het landschap in zich op te nemen, de lokale keuken te proeven en één van de vele musea gewijd aan deze gebeurtenis te bezoeken.

Op dit vlak is de stad **Bastogne**, het symbolische kristallisatiepunt van de confrontatie, bijzonder goed bedeed met een groot monument (op de site van Mardasson, ingewijd in 1946) en een goed museum het *Bastogne Historical Centre* (in zijn huidige vorm ingewijd in 1976). Zoals alle menselijke realisaties kunnen

ook de beste op een bepaald moment aan vernieuwing toe zijn. De tijd schrijdt voort, de generaties die rechtstreeks bij het conflict betrokken waren of het gekend hebben, zijn overleden. Dat was het geval voor deze plaats van herinnering waar de bezoekersaantallen in de loop der jaren daalden.

Onze instelling werd betrokken bij een project om deze historische site een nieuwe dynamiek te geven, een project dat door de lokale overheden wordt gedragen en erop gericht is de valorisering te verbeteren door het gerenoveerde originele monument te integreren in een geheel herdacht en herschikt museaal geheel. Vanuit die optiek zal het SOMA, samen met andere bedrijven die vertrouwd zijn met de meest geavanceerde museologische technieken, optreden als adviseur en zijn expertise ter beschikking stellen. Het SOMA zal tevens instaan voor het begeleiden van de wetenschappelijke publicaties die de tentoonstelling omkaderen.

Het project staat op de rails, het komt er nu op aan het op middellange termijn te concretiseren en te verfijnen. De verdere evolutie kan u volgen op onze website.

Alain Colignon

Het dorp La Gleize tijdens de slag om de Ardennen, met vooran op de foto een Duitse tank.

DE ONMOGELIJKE CONSENSUS ?

Belgische herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog, 1945-2010

Dit project bestudeert de veelvormige herinneringscultuur die zich in de decennia na de Tweede Wereldoorlog in België ontwikkelde. Deze cultuur wordt onderzocht op de lange termijn, van 1945 tot vandaag. In de eerste plaats wordt nagegaan in hoeverre Vlamingen en Franstaligen tijdens die periode, zoals het zo vaak wordt voorgesteld, een verschillende kijk op de oorlog hebben ontwikkeld. Zo wordt bestudeerd welke rol de noties 'collaboratie' en 'verzet' speelden in wederzijdse identificatieprocessen in Noord en Zuid. Maar tegelijk wordt de vraag gesteld of de oorlogsherinnering niet door méér dan één breuklijn werd verdeeld.

Waren er twee oorlogsherinneringen, of ging het om een *patchwork* van méér verhalen (Vlaams-katholiek, Belgisch-patriottisch, communistisch, vanuit het verzet en omtrent judeocide) ? En welke rol speelden andere 'Belgische' tegenstellingen, zoals die tussen stad en platteland, in de verkaveling van de herinnering ? Welke sociaal-politieke 'groepen' eigenden zich deze verschillende oorlogsgeschiedenissen toe ? En in hoeverre waren die groepen intern homogeen ? Tenslotte wordt de vraag gesteld naar het precieze statuut van de (zwakke) Belgisch-nationale herinnering. Speelde die Belgisch-nationale herinnering een centrale

rol als tegenspeler van alle verschillende deelherinneringen, of was zij zelf niet meer dan één van de deelverhalen ? Of bestond zij slechts in de verbeelding van de verschillende sociaal-politieke deelgroepen, die een fictief dominant verhaal moesten construeren, om zich er vervolgens tegen te kunnen afzetten ?

En bestonden er, ondanks die verschillen, toch ook geen belangrijke overeenkomsten tussen de verschillende oorlogsherinneringen ? Er wordt bijvoorbeeld onderzocht in hoeverre deze oorlogsherinneringen verankerd bleven in oude tradities, voortbouwden op vooroorlogse politieke identiteiten of op een herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. Ook wordt onderzocht in welke mate deze oorlogsherinneringen hun plaats vonden binnen een Atlantische en anticommunistische consensus die, behalve uiteraard door de communisten, door alle partijen werd gedeeld. Het complexe samenspel tussen 'provincialistische' (Vinkt, Meensel-Kiezegem...) en 'globale' elementen (Stalingrad, Auschwitz...) in de oorlogsherinneringen wordt ook als een gemeenschappelijk motief ontleed. Tevens moet worden bestudeerd of deze Belgische oorlogsherinnering, zoals eerder is gesuggereerd, vanaf de jaren 1980 inderdaad 'oploste' in een globaal herinneringskader waarin de begrippen 'mensenrechten', 'totalitarisme' en 'genocide' centraal kwamen staan. De lokale en de globale herinnering

De Heilige Vlam aan de
Congreskolom in Brussel
wordt aangeblazen ter
gelegenheid van de
herdenkingsdag voor
het concentratiekamp
Flossenburg op
13 april 1975.

bleven nochtans op elkaar ingrijpen :
het globale perspectief leek al aanwezig
onmiddellijk na de oorlog, terwijl het
lokale perspectief ook aan het begin van
de 21ste eeuw nog niet verdwenen lijkt.

Deze complexe oorlogsherinneringen
worden op vier terreinen bestudeerd,
die tegelijkertijd fungeerden als
producenten maar ook als receptoren :
**de herdenkingscultuur, de politieke
strijd, de populaire en academische
oorlogsgeschiedenis en ten slotte
de audiovisuele media** (voor zover
dat binnen de bemeeten tijd van 2 jaar
mogelijk is). Uiteraard gaat het om
zeer brede terreinen die bovendien
moeilijk van elkaar zijn af te grenzen
(en ontwikkelingen op terrein A hebben
onvermijdelijk gevolgen voor wat er
gebeurt op terrein B). De terreinen

worden hier vooral als heuristisch
hulpmiddel voorgesteld, niet als
vindplaatsen van een specifieke
herinnering. Op al die terreinen
worden niet alléén representaties
bestudeerd. De nauwe samenhang
tussen deze representaties en
de *regie* en *mise-en-scène* van
de herinnering wordt centraal
geplaatst.

Pierre Nora schreef in de
inleiding bij het eerste deel
van zijn *Lieux des mémoires* :
“herinneringsplaatsen bewijzen
dat er geen spontaan geheugen
bestaat (...) archieven moeten
worden gecreëerd, verjaardagen
onderhouden, vieringen
georganiseerd, uitvaartredes
uitgesproken, akten genoteerd
(...) omdat al die operaties juist
niet natuurlijk zijn”. Hoewel Nora

deze vaststelling al in 1984 maakte, zijn
deze processen van regie en inscenering,
in materiële, sociale en routineuze zin,
in de Belgische geschiedschrijving toch
nog te vaak in de schaduw gebleven. De
aandacht heeft zich vooral gericht op de
ontwikkeling van representaties, terwijl de
concrete werking van die representaties
op de achtergrond is gebleven. In dit
onderzoek wordt de sociale context
van de herinneringscultuur bevraagd.
Niet alleen wordt de vraag gesteld *wat*
er werd herdacht en herinnerd, maar
ook door *wie*, binnen welke politieke
en institutionele kaders, met welke
technische middelen. Ook wordt
nagegaan in hoeverre die regie botste
met de persoonlijke herinneringen aan de
oorlog, zoals die zich manifesteerden in
egodocumenten.

Bruno Benvindo / Evert Peeters

HET ALGEMEEN SECUNDAIR ONDERWIJS IN BELGIË, 1940-1944

Onderwijs en opvoeding hebben steeds op de bijzondere aandacht van de politieke, sociale en religieuze elites kunnen rekenen. Via het onderwijs konden de jeugd en de toekomst van het land worden beïnvloed. Het was het middel bij uitstek waarmee de politieke overheden hoopten de geesten diepgaand en op lange termijn te sturen. Gedurende de hele 19de en 20ste eeuw is de macht over het onderwijs een belangrijke bron van conflicten geweest in Europa. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit voor de Duitse bezetter een cruciaal, maar ook een bijzonder problematisch domein vormde.

Twee onderzoekers, Mathieu Roeges en Sarah Van Ruyskensvelde, bestuderen het Belgische onderwijs onder Duitse bezetting in België in het kader van een projectonderzoek. Omwille van de diversiteit van de probleemstellingen en de specificiteit van de bronnen werd het project volgens de levensbeschouwelijke breuklijn opgedeeld en werden het **katholieke en officiële net in een comparatief perspectief** geplaatst. Beide studies worden via een strikt *top down* perspectief opgebouwd en streven een zo volledig mogelijke beschrijving van het Belgisch onderwijslandschap na. Het onderzoeksproject, dat in januari 2008 van start ging, verloopt in samenwerking met de *Université Catholique de Louvain-la-*

Neuve (Ucl) en de Universiteit Antwerpen (UA).

De wisselwerking tussen het centrale en het lokale niveau

Het onderzoek wordt opgebouwd rond twee grote onderzoeksclusters. Eerst en vooral wordt de centrale onderwijspolitiek van het Duitse militaire bestuur in België, van de Kerk en van het Ministerie van Openbaar Onderwijs aan de lokale praktijk getoetst. *In concreto* wordt dus zowel de vertaling van de bestuursmaatregelen aan de basis als de terugkoppeling daarvan naar het centrale niveau onder de loep genomen. Enkel op deze manier kan de dynamische relatie tussen de verschillende overheden en niveaus worden onderzocht. In de tweede plaats tracht dit project een antwoord te bieden op de vraag naar de betekenis van de

Een hakenkruisvlag op de speelplaats van het Sint-Lodewijkscollege in Lokeren. De aanwezigheid van dit nazistische embleem in een katholieke school is een gevolg van de bezetting van het college door Duitse troepen.

Een jongere uitgedost als Duitser tijdens een KSA-kamp in Grandhalleux van het Sint-Jozefcollege in Aalst (1946).

bezetting voor het onderwijs in België. Naast de driehoeksverhouding tussen de Kerk, de secretarissen-generaal en de *Militärverwaltung* wordt ook de vraag gesteld naar de sociale, economische en materiële impact van de bezetting op het onderwijs en de inhoudelijke veranderingen in het schoolcurriculum. Omdat dit thema zich zeer ver uitstrekt, werden er enkele keuzes gemaakt. We opteerden voor de studie van het jongensonderwijs voor de elite.

Het antwoord op bovenstaande onderzoeksvragen wordt aan de hand van zeer diverse archiefbestanden gezocht. Het onderzoek van Sarah Van Ruyskensvelde spitst zich toe op de bisschoppelijke colleges voor jongens maar ook op het onderwijs ingericht door de katholieke congregaties. De eerste stap was de consultatie van het Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen (AAM), omdat hier het centrum van de kerkelijke besluitvorming lag. Dit archief bevat, naast correspondentie tussen de verschillende politieke actoren, ook schoolstatistieken en –verslagen die een licht werpen op de impact van de oorlog op bisschoppelijke colleges in het aartsbisdom en hun leerlingen.

Voor het officieel onderwijs werd in eerste instantie de figuur van secretaris-generaal Marcel Nyns nader onderzocht. Met het vertrek naar Londen van minister van Openbaar Onderwijs Eugène Soudan kwam het beleid inzake het scholennet van de staat in zijn handen. De consultatie van zijn persoonlijk archief in het Algemeen Rijksarchief (ARA) werpt ondermeer licht op de geleidelijke infiltratie van Nieuwe Orde-gezinden in de administratie en het lerarenkorps en de spanningen die hier het gevolg van waren. Ook

verschafte het heel wat informatie over de gevolgen van de verplichte tewerkstelling, zoals het belangrijke verzet van schoolhoofden tegen het meedelen van leerlingelijsten aan de *Werbestelle*. Voorts werd ook het ordenen van het oorlogsarchief van het Ministerie van Nationale Opvoeding, dat in het ARA bewaard wordt, aangevat. Dit was tot nog toe een succesvolle onderneming en leverde interessante onderzoeksperspectieven op.

De vraag rijst hoe de *Militärverwaltung* het onderwijs in België percipieerde en hoe ze er mee omging. Vooral het archief van *Militärbefehlshaber* von Falkenhausen, bewaard in het SOMA, en het *Fonds AJ40*, het archief van het Duitse militaire bestuur in België, dat bewaard wordt in de *Archives Nationales* in Parijs, zijn in dit opzicht van groot belang. Naast interne correspondentie bevatten ze ook de *Kulturberichte* van het militaire bestuur, rapporten over ‘*Deutschfeindliche Schule*’, documenten over de bevordering van het Duitse onderricht in de scholen enz.

De federale schoolenquête

Na dit uitgebreide onderzoek van het centrale niveau werden de eerste stappen in de richting van een studie naar het lokale niveau gezet. De lokale archieven, zoals de archieven van de bisdommen voor het katholiek onderwijs en bijvoorbeeld het stadsarchief Brussel voor het officieel onderwijs, bevatten een schat aan informatie over het dagelijkse leven en de problemen in de scholen: bombardementen, ravitaillering, Vlaams-nationalisme en dergelijke meer. Toch bleek al snel dat de schoolarchieven zelf

niet gecentraliseerd werden en nog steeds lokaal bewaard worden.

Daarom besloten we een grootschalige schoolenquête te organiseren. Deze enquête werd naar de verschillende officiële en katholieke scholen in België verstuurd en peilde naar het bezit van relevante bestanden betreffende de Tweede Wereldoorlog. Voor het vrije katholieke net was deze enquête een groot succes. Daarentegen was de respons van het officiële net veel kleiner. Dit onevenwicht zou de beeldvorming van de dagdagelijkse situatie op het lokale niveau mogelijk kunnen bemoeilijken. Daarom vragen de onderzoekers dat scholen of personen [(oud-)leraars, directeurs, leerlingen, ...] die over nog over (persoonlijk) schoolarchief beschikken, contact zouden opnemen met Mathieu Roeges voor het officieel onderwijs, of Sarah

Van Ruyskensvelde voor het katholieke net.

Perspectieven...

In de toekomst zal vooral aandacht worden geschonken aan een studie van het lokale niveau en aan de inhoudelijke veranderingen in het curriculum die – bij gebrek aan afdoend bronnenmateriaal – grotendeels onbekend terrein blijven. Ook zal via de consultatie van de repressiedossiers van leraars en schoolverantwoordelijken, berustende bij het voormalige Krijgsauditoraat, de invloed van Nieuwe Orde in de praktijk verder worden uitgediept. Voor het katholiek onderwijs zullen in de toekomst de activiteiten van de belangrijkste onderwijscongregatie, de Jezuïeten, centraal staan.

**Mathieu Roeges /
Sarah Van Ruyskensvelde**

Het project wordt niet verlengd

Het SOMA betreurt dat het project niet kon verlengd worden in 2010 en 2011. Deze beslissing werd bekend gemaakt toen dit nummer in productie was. Er is evenwel hoop dat de studie tot een goed einde kan worden gebracht : één van de onderzoekers kreeg een aanstelling als assistent aan een Belgische universiteit. De redactie van het *Berichtenblad* zal u op de hoogte houden van de resultaten van het onderzoek.

TER HULP VAN DE STAAT ? DE ROL VAN HET BELGISCHE GERECHT TIJDENS DE TWEE WERELDOORLOGEN

Hoewel het Belgische gerecht de derde grondwettelijke pijler van de staatsmacht is, bleef de geschiedenis ervan grotendeels een onbeschreven blad. Om een oplossing te bieden aan deze lacune, is het SOMA een partner geworden in de Interuniversitaire Attractiepool *Justitie en Samenleving : sociopolitieke justitie-geschiedenis in België (1795-2005)*, dat het Federaal Wetenschapsbeleid sinds 2007 financiert. Twee van de doctoraatsonderzoeken spitten in het SOMA thema's uit die verband houden met de crisissen van de twee wereldoorlogen.

De Belgische magistratuur en de Duitse bezetting in 1914-1918 : onderzoeksmateriaal en eerste resultaten

Het proefschrift van Mélanie Bost is gewijd aan de geschiedenis van de Belgische justitie tijdens de Grote Oorlog, meer bepaald aan **de houding en de rol van de magistraten in bezet België**.

Sinds de voorstelling van dit onderzoeksproject in het vorige *Berichtenblad*, ging de onderzoekster over tot de eerste raadplegingen van hoofdzakelijk gerechtelijke archieven. Belangrijke vooruitgang was mogelijk na onderzoek van de archieven van het Parket-Generaal bij het Hof van

Cassatie in het Justitiepaleis. Niet minder dan zestig dossiers zijn er bewaard voor de periode van de bezetting (1914-1918). De Procureur-Generaal speelde toen een fundamentele rol. Hij voerde onderhandelingen met de Duitsers en bepaalde het *modus vivendi*. Deze dossiers vormen de grondslag voor het onderzoek naar de strategieën van het Parket-Generaal bij het Hof van Cassatie om het hoofd te bieden aan de problemen in de verhouding met de bezetter.

Daarnaast laat de raadpleging van de meestal slechts partieel bewaarde archieven van andere gerechtelijke instanties toe om de complexiteit van deze periode beter in te schatten.

Een sleutelperiode voor het Belgische gerecht is de staking van de magistratuur van februari tot november 1918. Dit wordt in het algemeen beschouwd als hét symbool van het verzet van de rechterlijke macht tegen de bezetter. Een eerste onderzoek in de archieven maakt het reeds mogelijk om de officiële visie van deze gebeurtenis bij te stellen. Uit de analyse van de minuten van akten en vonnissen en diverse registers komt immers naar voren dat de opschorting van de gerechtelijke activiteiten alvast niet gold voor de willige rechtspraak. Ook de parketten werkten minstens nog een tijdlang door. In het belangrijkste etappegebied van het Duitse leger, min of meer het ressort van het

EEN ECHTE PATRIOT

— Wij rol ons mat, maar heb de satisfactie ons plicht te heb gedaan, dat is : niet werk en geld opstrijk !

Karikatuur in het activistische blad *De Vlaamsche Smeder* waarin de staking van de magistratuur in 1918 wordt gehokeld.

Gentse Hof van Beroep, bleef het gerecht bovendien, zeker voor dringende zaken, actief tot de Duitse overheid daar zelf een einde aan stelde. De activistische pers en de persoonlijke archieven van magistraten werpen een licht op de tegenstrijdige visies over de aan te nemen houding. Soms leidde dit tot onderlinge spanningen. Deze merkbare divergenties bij bepaalde parketten stellen het na de oorlog verheerlijkte beeld van de unaniem stakende magistratuur danig bij.

Mélanie Bost raadpleegt ook andere bronnen : oorlogsarchieven, persoonlijke archieven, pers en professionele literatuur. Een aantal thema's kan zij zo grondig doorlichten. De kern van het onderzoek zit vevat in het samenspel van de interventies van de bezetter in het gerechtelijke leven, de antwoorden van de magistraten hierop en de interpretatie van deze reacties. Een tweede insteek is prosopografisch en institutioneel. Deze belicht de samenstelling en het functioneren van de magistratuur aan de

vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Dit heeft tot doel de manoeuvreerruimte van de magistratuur tijdens de bezetting te duiden. De derde as betreft de impact van de oorlog en de bezetting op het functioneren van justitie. Tot slot werkt Mélanie Bost ook rond het vervangingsgerecht dat de Duitsers in België instelden en het naoorlogse effect van de bezetting op het gerechtelijke korps (zuivering van de onwaardige elementen, promoties, gerechtelijke bewegingen) en de daaraan verbonden institutionele effecten (verhoging van de bezoldigingen, oprichting van een gerechtelijke politie...).

De bestraffing van de samenwerking met de vijand als beheersprobleem voor de staat na de Tweede Wereldoorlog

Lawrence Van Haecke onderzoekt de bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog vanuit het

perspectief van de staat. De eerste vraag betreft de fundamentele politieke keuzes die werden gemaakt en de manier waarop ze tot stand kwamen. Vervolgens wordt concreet nagegaan welke juridische instrumenten ontwikkeld werden, hoe ze werden ingezet op het terrein en onder invloed daarvan al dan niet werden aangepast. Steeds wordt de vraag gesteld welke actoren betrokken waren, wie waar zijn stempel kon drukken en welke de gevolgen waren voor de interne verhoudingen in het politiek systeem. Het onderzoek bestrijkt de periode 1940-1948, toen de Belgische staat functioneerde in een oorlogscontext. De militaire rechtsmacht had de exclusieve bevoegdheid over de sanctionering van de collaboratie. Binnen de uitvoerende macht speelde de regering – bij ontstentenis van een krachtige, ongeconstesteerde koning – een belangrijker rol dan anders. Het parlement en de politieke partijen moesten zich daarenboven, zeker in de eerste maanden, herstellen en organiseren.

De bevrijding is het scharnierpunt van het onderzoek. In de periode daarvoor

schonkt Lawrence Van Haecke vooral aandacht aan de regering Pierlot in Londen. Deze regering vaardigde besluitwetten en rondzendbrieven uit, die direct na de bevrijding konden worden ingezet en gebruikt door de verschillende autoriteiten. Welke waren de doelstellingen van deze voorbereidende fase? In het verlengde hiervan worden ook de maatregelen in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog (1939-1940) onderzocht, net als de erfenis van de Eerste Wereldoorlog en de wetswijzigingen uit het interbellum. Op deze manier wil Lawrence Van Haecke mogelijke breuklijnen en invloeden op langere termijn vaststellen.

Tijdens de bevrijding en erna wordt dit juridische en institutionele kader geconfronteerd met de weerbarstige praktijk op het terrein. Hoe reageerden de beleidsvoerders na de bevrijding, toen de bestraffing van de collaboratie in de operationele fase kwam? Waar bespeurde men lacunes en problemen in de wetgeving en hoe wilde men deze aanpakken? Dit voltrok zich in een politieke context waarin de auditor-generaal en de regering met de minister van Justitie in een hoofdrol, de centrale actoren waren. In de eerste maanden van dit proces was er daarenboven de mogelijke invloed van de voortgaande oorlog en geallieerde aanwezigheid in België.

De strafrechtelijke aanpak van de verschillende types van collaboratie vormt de kern van het onderzoek. Andere vormen van afdoening zoals het beleid van de ontzetting uit burgerlijke en politieke rechten, de burgerlijke epuratie en vormen van minnelijke schikking zijn de tweede pijler van het onderzoek. De wetgeving

De leden van de Belgische regering in Londen in februari 1942. Van links naar rechts: Albert De Vleeschauer, Hubert Pierlot, Paul-Henri Spaak en Camille Gutt (rechtstaand Charles Tschoffen, kabinetschef van de minister van Justitie).

inzake nationaliteit en verkiezingen vormt het derde aandachtspunt: dit legt immers de band tussen de sanctionering van de collaboratie en het herstel van de democratie.

Het onderzoek is ingebed in twee theoretische kaders. De eerste is *transitional justice*. Het werk van het gerecht na regimewissels wordt vaak als bijzonder bekeken. Politieke en morele kwesties lopen door elkaar en leiden tot controverses. In zijn onderzoek houdt Lawrence de lijn aan die de strakke scheiding tussen rechtbanken

voor de overgangsperioden en ‘gewone’ rechtbanken afwijst en als één geheel ziet. Anderzijds wendt hij het model van de padafhankelijkheid aan. Dit is een manier om naar het verleden te kijken met de aandacht voor de manier waarop dit verleden een heden vormgeeft en bepaalt, zorgt voor de inperking van keuzemogelijkheden. Het is niet de bedoeling van de onderzoeker om dit strak deterministisch toe te passen. Dit concept dient om de sporen van het verleden en meer bepaald met de soortgelijke Eerste Wereldoorlog evidenter in het licht te stellen.

Mélanie Bost /
Lawrence Van Haecke

Oproep : gerechtelijke archieven

Omdat slechts weinig gerechtelijke archieven bewaard zijn gebleven, zijn alle documenten over de **Belgische gerechtelijke wereld tijdens de Eerste Wereldoorlog** en de onmiddellijke naoorlog erg waardevol voor mijn onderzoek. Ik ben geïnteresseerd in alle soorten herinneringen, kronieken, agenda's, correspondentie, officiële documenten, personendossiers, artikels en foto's gemaakt door juristen (magistraten, advocaten, organen van de balie...) of andere actoren (politieke mandatarissen, academici, kroniekschrijvers...) over het gerechtelijk leven en de problemen van oorlog en bezetting.

Indien u dergelijke documenten in uw bezit heeft of voor alle vragen om nadere toelichting kan u me contacteren per mail (melanie.bost@cegesoma.be) of telefonisch (0485.91.25.56).

Mélanie Bost

HULP AAN JODEN DOOR KONINGIN ELISABETH

Dit onderzoek kwam er op vraag van het Joods Museum van Deportatie en Verzet in Mechelen. Bedoeling was een tentoonstelling voor te bereiden over de hulp van koningin Elisabeth aan de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Als basis zijn er de individuele dossiers inzake tussenkomsten voor Joden, zoals bewaard in het Secretariaatsarchief van koningin Elisabeth. De dossiers laten o.m. toe in kaart te brengen voor welke in Mechelen opgesloten Joden derden tussenkwamen. Tevens maken ze het mogelijk een profiel te schetsen van die derden die opkwamen voor met deportatie bedreigde Joden en na te gaan of er piekmomenten waren in die vragen voor tussenkomst.

Bijzonder interessant is dat de dossiers soms ook nadere informatie geven over de omstandigheden van aanhoudingen en zo niet alleen de betrokkenen meer gezicht geven, maar ook een nader licht werpen op de Duitse willekeur bij de aanhoudingen. Niet minder belangrijk is dat ze toelaten, te zien met welke gegevens het Secretariaat / koningin Elisabeth bijzonder rekening hield voor het maken van een demarche bij Duitse instanties.

In de loop van de bezetting legde het Secretariaat ongeveer 370 dossiers aan inzake Joden. Na analyse weerhield ik daarvan 161 dossiers, die 278 personen betroffen. Het ging dus louter om die dossiers die **Joden behandelden die in Mechelen zaten opgesloten en dreigden te worden gedeporteerd**. Van

die 278 personen werd ca. 48 % niet naar Auschwitz gevoerd.

Indien er zou worden van uitgegaan dat die 48 % dankzij een tussenkomst van koningin Elisabeth niet naar Auschwitz werd gedeporteerd, kan het volgende worden geconstateerd. De nationaliteit van de betrokken Joden lijkt geen doorslaggevende betekenis te hebben gehad. Enkel welbepaalde gemengde huwelijken – *grasso modo* diegenen die vóór begin 1942 waren gehuwd – werden door de Duitsers tot het einde van de oorlog gespaard. Ook werden meerdere ouderlingen (en enkele kinderen) waarvoor bij koningin Elisabeth was tussengekomen niet gedeporteerd.

In werkelijkheid is het in praktisch geen enkel geval te bepalen of het dankzij de tussenkomst van koningin Elisabeth was dat iemand Mechelen mocht verlaten. Het meten van de invloed van demarches bleek een uiterst complexe aangelegenheid te zijn.

Sommige Joden kwamen in werkelijkheid allicht op eigen houtje vrij, of via andere instanties, zoals de door de Duitsers opgerichte Jodenvereniging in België. Bovendien dienen eventuele successen van koningin Elisabeth in volgende zin te worden gerelativeerd. Zo impliceert het feit dat iemand die niet naar Auschwitz werd gedeporteerd niet dat hij / zij ook ooit uit Mechelen was vrijgekomen. Nog anderen kwamen op een bepaald moment weliswaar vrij, maar werden later opnieuw opgepakt. Meer nog, sommigen daarvan werden vervolgens niet naar Auschwitz gedeporteerd, maar naar ‘gewone concentratiekampen’ gevoerd. Tevens

bleek dat een aantal Joden waarvoor bij koningin Elisabeth een interventie was gevraagd op een bepaald moment in de Dossin-kazerne of in een Mechels ziekenhuis was overleden. Tot slot dient 'vrijgelaten' ook niet steeds in de letterlijke zin te worden geïnterpreteerd. Zogeheten vrijgelaten ouderlingen en kinderen kwamen in werkelijkheid in homes van de Jodenvereniging terecht en bleven zo onder Duitse controle staan. Enkel de welbepaalde gemengde huwelijken kwamen meestal ook effectief vrij.

In het algemeen kan worden gesteld dat Elisabeth de enige Belgische autoriteit was die voor zoveel Joodse medeburgers opkwam. Uit het onderzoek kan evenzeer worden afgeleid dat, net zomin als bij andere Belgische gezaghebbende instanties, bij het Belgisch koningshuis geen sprake was van een 'georkestreerde', 'programmatische' actie ten gunst van dé Joden. Het Secretariaat legde er zich aanvankelijk onmiddellijk bij neer dat enkel voor bepaalde categorieën, in de eerste plaats Belgische Joden, kon worden tussengekomen. Dat belette niet dat ook geregeld voor niet-Belgische Joden stappen werden ondernomen.

Door het ontbreken van een 'programmatische', principiële aanpak van het Secretariaat onderging dat evenzeer als andere Belgische instanties de Duitse willekeur. Behoudens die bepaalde categorie van gemengd gehuwden (en hun kinderen) was bij geen enkele categorie van aangehouden Joden een lijn te trekken in mogelijke vrijlating, maar was Duits (SS) 'welbehagen' troef.

Tijdens en na de oorlog zijn over het optreden van koningin Elisabeth mythes

ontstaan. Niet in het minst dat het dankzij koningin Elisabeth zou zijn geweest dat ongeveer 300 Joden van Belgische nationaliteit in juni 1943 uit Mechelen werden vrijgelaten. Dat wordt tegengesproken door documenten uit het archief van het koninklijk paleis zelf. In werkelijkheid leek die vrijlating het gevolg van een bepaalde Duitse agenda. Inzake die Duitse agenda beschikken we echter nog steeds over te weinig geëigende Duitse bronnen.

Hoe dan ook mag binnen de Belgische context Elisabeths optreden niet worden onderschat. Bovendien mag dat optreden niet worden losgezien van het feit dat ze daarnaast ook bv. voor opgepakte (Belgische) verzetslui tussenkwam. Historicus Evrard Raskin meldt dat voor meer dan 1.600 (Belgische) verzetslui op haar beroep werd gedaan. Mogelijk kan worden gesteld dat van alle Europese koningshuizen die Duitsland als bezetter hadden, de Belgische koningin Elisabeth het meest voor Joden in de bres is gesprongen.

Koningin Elisabeth in gesprek met twee onderofficieren van de Belgische luchtmacht in Londen op 11 juni 1945.

Lieven Saerens

DE TEWERKSTELLING VAN OOST-EUROPESE ARBEIDERS DOOR DUITSLAND, 1914-1918

Dit doctoraatsonderzoek analyseert het Duitse arbeidsmarktbeleid tijdens de Eerste Wereldoorlog ten aanzien van arbeiders uit het Russische keizerrijk. Met dit project wordt getracht een beter inzicht te krijgen in het ontstaan en de evolutie van dwangarbeid tijdens de 20ste eeuw. In het bijzonder ligt de focus op de rekrutering en tewerkstelling van arbeiders in de bezette gebieden, aangezien zij een cruciale rol vervulden in de Duitse oorlogseconomie en toch vaak genegeerd worden in het hedendaags onderzoek. De auteur van dit artikel werkt op

het SOMA sinds februari 2008 aan dit project. Op basis van de hier aanwezige bronnen vergelijkt hij het Duitse arbeidsbeleid in de bezette delen van het Russische keizerrijk en het eveneens bezette België.

Dwangarbeid wordt voornamelijk geassocieerd met de Tweede Wereldoorlog, maar het was een karakteristiek element van beide wereldoorlogen. De Duitse regering legde al in 1914-1918 de bewegingsvrijheid van arbeiders aan banden en gebruikte daarvoor dwangmiddelen. Dat maakte van de Eerste Wereldoorlog, de "eerste grote door mensen veroorzaakte catastrofe van

Duitse soldaten houden toezicht op vrouwelijke arbeiders tijdens de aardappeloogst in de Oostelijke bezette gebieden, Eerste Wereldoorlog.

de twintigste eeuw”, een buitengewoon interessant laboratorium voor de ontwikkeling van het arbeidsbeleid tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De massale tewerking van buitenlandse arbeidskrachten in Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog vond plaats in een context van grote arbeidstekorten voor de Duitse oorlogsmachine. De bezette gebieden boden nieuwe mogelijkheden voor de werving van arbeidskrachten. Het aantal arbeiders dat zich vrijwillig aanbood was echter onvoldoende om aan de vraag te voldoen, zodat de Duitse overheden vanaf de herfst van 1916 zich genoopt voelden dwangmaatregelen te gebruiken. Terwijl het Duitse opperbevel in Duitsland verplichte arbeidsdienst probeerde op te leggen, drong het ook bij de bestuurders van de bezette gebieden aan gedwongen werving en arbeid in te stellen.

Het project toont aan dat dit ene bevel in de verschillende bezette gebieden voor sterk afwijkende resultaten zorgde. In **België** was het aantal vrijwillige arbeiders zodanig laag dat in de herfst van 1916 60.000 mannelijke arbeiders onder dwang naar Duitsland werden gedeporteerd. De bezette gebieden in het oosten telden echter veel meer vrijwilligers, zowel mannelijk als vrouwelijk, waardoor er nauwelijks gedwongen deportaties nodig waren. De verklaring voor die verschillen lag voornamelijk in de socio-economische situatie van de gebieden in kwestie, terwijl de redelijk zelfstandig opererende bezettingsbesturen een sterk afwijkend

tewerkingbeleid voerden in hun gebied. Zowel België als **Polen** kenden een hoge werkloosheid. De Belgen konden echter rekenen op uitgebreide internationale hulp, terwijl Polen het zonder iets gelijkaardigs moest stellen. De Duitse autoriteiten probeerden gebruik te maken van de slechte economische situatie in Polen en droegen daar zelfs bewust toe bij om de Poolse bevolking aan te zetten tot het aanvaarden van werk in Duitsland.

In het **Balticum**, het gebied dat “*Ober Ost*” werd genoemd, werd de bevolking gedwongen te werken aan wegenbouw en landbouwproductie in de regio zelf. Een echt vrije arbeidsmarkt had sinds de bezetting nooit echt bestaan in dit gebied. Dat, tot aan hun promotie tot opperbevelhebbers, de hoogste bestuurders van dit gebied Hindenburg en Ludendorff waren, is weinig geweten. Als opperbevelhebbers waren zij verantwoordelijk voor de invoering van het algemene beleid van gedwongen arbeid in de herfst van 1916. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat de strategie van dwangarbeid in de Duitse oorlogseconomie vanuit de Baltische gebieden naar het hele *Reich* werd gebracht.

Het onderzoek zal in de vorm van een proefschrift worden verdedigd aan het Centrum-Max Weber van de Universiteit van Erfurt en wordt gesuperviseerd door Prof. Dr. Wolfgang Reinhard (Centrum-Max Weber) en Prof. Dr. Jochen Oltmer (Instituut voor Migratie en Interculturele Studies aan de Universiteit van Osnabrück).

Christian Westerhoff

BELGIË EN HET OORLOGSRECHT

Een verstandshuwelijk ?

Oorlog en recht lijken twee onverzoenbare tegengestelden. Toch was het paradoxaal genoeg in de 20ste eeuw, het tijdperk waarin de meest wrede en massale oorlogen van de geschiedenis werden uitgevochten, dat voor het eerst een uitgebreid en gecodificeerd oorlogsrecht werd opgesteld dat wereldwijd werd aanvaard. Hoe deze lange en moeizame evolutie van een los herenakkoord over “*fairplay*” op het slagveld naar door internationale rechtbanken afgedwongen wetten ter bescherming van zowel soldaten als burgers tot stand kwam en welke rol België in dat proces speelde, is het uitgangspunt van het onderzoek “Oorlog en Democratisering”.

Het onderzoeksproject “Oorlog en Democratisering” heeft zijn eindpunt bereikt. Het moet uitmonden in een boek onder de titel : *België en het oorlogsrecht : een verstandshuwelijk ?*. Deze tekst brengt de synthese van alle onderwerpen die in de loop van het project werden bestudeerd. Aan de hand van een gerichte selectie van historische gebeurtenissen uit de Belgische geschiedenis wordt de ontwikkeling van het **internationale oorlogsrecht in de eerste helft van de 20ste eeuw bestudeerd, vertrekkend vanuit de Belgische beleving** van en bijdrage aan dat ontwikkelingsproces.

Hoe beleefde België de ontwikkeling van het oorlogsrecht in Den Haag (1908) en Genève (1948) ? Hoe paste ze deze Conventies toe ? Welke positie zou ze innemen op het internationale toneel, op welke manier ging ze om met het oorlogsrecht ? Al die vragen worden aan de praktijk getoetst.

Een breed gamma van historische scharniermomenten wordt in het boek onder de loep genomen. Dat vangt aan met de mislukte Conferentie van Brussel van 1874, waar de Belgische afgevaardigde Auguste Lambermont gloedvolle pleidooien hield om het recht op gewapend verzet van burgers tegen de vijand te verdedigen. Ook de twee Conferenties van Den Haag (1899 en 1907) worden besproken, waar de ervaren Belgische vertegenwoordiger Auguste Beernaert mee aan de wieg stond van het moderne oorlogsrecht. Later werd in het parlement een hevig debat gevoerd over de toepasbaarheid en afdwingbaarheid van de oorlogswetten toen Groot-Brittannië tijdens de Boerenoorlogen in Zuid-Afrika de afspraken van Den Haag manifest had geschonden.

De evaluatie van deze vooral theoretische Belgische inspanningen voor het oorlogsrecht kon enkele jaren later gebeuren toen tijdens de Eerste Wereldoorlog troepen uit Belgisch Congo Duitse kolonies in Zuid-Afrika veroverden. Ook na de oorlog was België's actieve rol nog niet uitgespeeld. Twaalf

Begin van de conferentie voor de codificatie van het internationaal recht in Den Haag in 1930. De mislukking van de Leipzig-processen tegen Duitse oorlogsmisdadigers zou voor heel wat verbittering zorgen in België. Haar steun aan het instellen van een Internationaal Strafhof ter vervolging van oorlogsmisdaden zou pas in 2002 resultaat kennen.

jaar lang zouden Belgische troepen het Duitse Rijnland bezet houden, terwijl ons land ook anderhalf jaar lang werd meegesleept in de veel extremere Ruhrbezetting. Geconfronteerd met burgerverzet en terreuraanslagen zag de Belgische regering zich genoodzaakt te handelen tegen de liberale standpunten over bezettingsrecht die ze zelf in Den Haag had verkondigd.

geconfronteerd toen ze het oorlogsrecht moest toepassen, worden uitgebreid verteld. De moord op de jonge luitenant Graff in het Rijnland, het lot van de Russische politieke dissident Solonevitch die door de Sovjets als oorlogsmisdadiger werd beschouwd, het proces tegen de Vlaamse militaire collaborateurs Van Vooren en Van Loo dat Duitsland woedend maakte...

Voor de Tweede Wereldoorlog wordt vooral gefocust op de omgang van België met krijgsgevangenen. De inzet van 50.000 Duitsers in de Steenkoolslag, het vervolgen van Vlaamse collaborateurs in Duitse militaire dienst en het uitleveren van gevangenen aan bondgenoten wordt kritisch onder de loep genomen.

Rik Verwaest

Ook wordt er uiteraard aandacht geschonken aan de *petite histoire*. Persoonlijke en kleinschalige gebeurtenissen die bijzonder illustratief zijn voor de soms ontzettend moeilijke dilemma's waarmee België werd

WESTERSE VROUWEN IN DE BELGISCHE KOLONIES, 1885-1925

Het onderzoek naar de koloniale realiteit vanuit het standpunt van de Europeanen draagt indirect bij tot ons inzicht in de koloniserende samenleving. Daarom besloot het SOMA om dit aspect niet te verwaarlozen, met name door de keuze voor het project "Vrouwen in de kolonie". Ondanks hun aanvankelijk beperkte aantal, waaraan in het wetenschappelijk onderzoek geen of nauwelijks aandacht wordt besteed, hadden Westerse vrouwen een specifieke

plaats in de koloniale samenleving. Ze waren actief in de pedagogische en humanitaire sfeer en hun aanwezigheid was aanleiding tot debatten. Soms beïnvloedden ze zelfs de politiek, of de manier waarop er naar de Afrikaanse en koloniale wereld werd gekeken.

Om de onderliggende mechanismen van de westerse heerschappij over de Afrikaanse bevolking te begrijpen, moet ook gekeken worden naar de rol en de invloed van de Europese vrouwen

Deze foto uit het interbellum geeft aan dat een aantal Europese vrouwen in Congo werkte als zelfstandige of in kleine familiebedrijven.

in de kolonie. Hun aantal, alhoewel aanvankelijk erg beperkt, groeide uit tot een belangrijk percentage van de blanke samenleving. Zij participeerden in het onderwijs en de gezondheidszorg en in de religieuze, economische, culturele en sociale sfeer. Door hun aanwezigheid en hun arbeid droegen ze bij tot het functioneren van het Belgische koloniale model. Zij bevoordeelden de diffusie van een specifiek beeld van de kolonie in het moederland en waren tegelijkertijd aanleiding tot debatten over de wenselijkheid en het nut van hun aanwezigheid en hun specifieke bijdrage in Afrika. Men kan dus zeggen dat zij een discrete maar essentiële rol speelden in het functioneren van de kolonie.

Het project “Vrouwen in de kolonie” bekijkt de hele periode van de **Belgische kolonisatie in Centraal Afrika** (1885-1962). Toch bleek een chronologische indeling noodzakelijk, waardoor de specifieke kenmerken van verschillende koloniale systemen aan bod konden komen : Onafhankelijke Staat Congo, de vroege kolonisatie, beide wereldoorlogen, de ontwikkeling van het koloniale systeem tijdens het interbellum, het hoogtepunt na 1945. Het eerste deel van het onderzoek boog zich over de eerste veertig jaar. Als eindpunt werd 1925 gekozen : toen kwam een einde aan het ene koloniale regime (militair bestuur van Ruanda-Urundi) en startte een nieuw model (burgerlijke administratie en integratie van vrouwen binnen dat kader).

Het project heeft drie doelstellingen. Ten eerste het opstellen van een collectief profiel van de Europese vrouwen die op

een of andere manier een rol speelden als ‘koloniatoren’ in Afrikaans België, als ambtenaren, missionarissen, bedienden in de private sector, zelfstandigen, of als echtgenoten en dochters van mannelijke koloniatoren. Ook tijdelijke bezoekers spelen een rol in dit portret, aangezien zij de band met het moederland representeerden. Dit collectieve profiel is belangrijk, aangezien de koloniale samenleving belichaamd werd door de individuen én de collectieven en evolueerde in functie van de motivaties, de opleiding, het statuut en de functies van haar leden. De veranderingen in de politieke richting en de uitbreiding van de westerse samenleving in Centraal Afrika kan worden geduid door de evoluties in de samenstelling van de groep vrouwen te observeren.

Een tweede doelstelling is het onderzoek naar de plaats en de activiteiten van de westerse vrouwen binnen de koloniale samenleving, zowel wat betreft hun statuut als hun toegang tot het koloniale grondgebied. De analyse weegt de impact af van de toenemende aanwezigheid van blanke vrouwen op de rekruteringspolitiek van de staat, de toegang tot nieuwe activiteiten en de dagelijkse relatie tussen kolonisator en gekoloniseerde.

De derde en laatste doelstelling is te proberen de machtsrelaties tussen mannen en vrouwen in de kolonie te doorgronden en te begrijpen hoe de overgang van een bijna exclusief mannelijke gemilitariseerde koloniale staat naar een meer evenwichtige verdeling verliep. Wat was de taakverdeling tussen mannen en vrouwen? Hoe ontstonden en conflicten en hoe werden ze aangepakt ?

Anne Cornet

ARBEIDSERVARINGEN VAN BELGISCHE VROUWEN, 1940-1945

In 2007 ging op het SOMA het project “Arbeidservaringen van Belgische vrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog” van start. In het kader van dit project werd onderzoek verricht naar de verplichte en vrijwillige arbeid van Belgische vrouwen in Duitsland : de Duitse tewerkstellingspolitiek, de ervaringen van deze vrouwen in Duitsland en de manier waarop zowel de Belgische overheid als de betrokkenen zelf na de oorlog die ervaringen verwerkten.

In samenwerking met de KULeuven werden gedurende het academiejaar 2008-2009, als onderdeel van het vak “Mondelinge Geschiedenis”, gedoceerd door Prof. Leen Van Molle door studenten **interviews** afgenomen van vrouwen die minstens veertien waren in 1940 en minstens tijdens een deel van de oorlog niet meer schoolgaand waren. De term arbeid werd hierbij breed gedefinieerd, zodat zowel fabrieksarbeid als zelfstandige arbeid, hulparbeid in een familiebedrijf, huishoudelijke of zorgtaken hieronder vielen.

Er werd gekozen voor de methode van de Mondelinge Geschiedenis, omwille van de specifieke onderzoeksvragen die met die bron beantwoord kunnen worden. Bovendien staat de Belgische historiografie met betrekking tot oorlog en gender nog niet erg ver en is dit gezien

de hoge leeftijd van de betrokkenen ook een erg dringend project. *Oral History* geeft ons feiten, die niet in geschreven bronnen voorkomen – dit geldt voor minder geprivilegieerde sociale groepen, maar ook voor gender. Het is een bron voor de geschiedenis van het dagelijkse leven en de materiële cultuur, praktijken en culturele patronen. *Oral History* is bovendien vooral een onmisbare bron voor emoties en betekenisgeving. “*Oral sources tell us not just what people did, but what they wanted to do, what they believed they were doing and what they now think they did*” (Portelli). Voor de genderhistoricus geeft *Oral History* zicht op reflexieve processen (wie kiest wat, waarom, en hoe), op bevelstructuren (wie beslist wat, waarom en hoe) en op ‘agency’. In welke mate gaven vrouwen zelf vorm aan hun leven ? Welke keuzes maakten ze, maakten ze niet, of konden ze niet maken en hoe blikken ze daar vandaag op terug ? Een onderzoek naar veranderende genderpatronen en identiteiten, naar generationale verschuivingen, naar oorlog en sociale verandering kan niet zonder.

Het proefproject met de studenten leverde 42 transcripten op van interviews met vrouwen geboren tussen 1909 en 1929, binnen een ruime geografische (evenwel enkel Vlaanderen) en sociale doorsnede. De kwaliteit van de interviews is wisselvallig door de soms gebrekkige kennis van het onderzoeksthema door de interviewers. Verder bleek dat het beter

zou zijn geweest de respondenten niet vooraf te informeren dat het onderzoek over “oorlog” en arbeid gaat. De associatie van oorlog met “straffe verhalen” (bombardeerten, smokkel) verdronk immers in meerdere interviews het eigenlijke onderzoeksthema. Beter zou zijn een serie levensloopinterviews af te nemen naar de keuzes rond arbeid, gezin en onderwijs gedurende het volledige leven.

Een eerste analyse van de resultaten leverde reeds enkele inhoudelijke pistes op. Een terugkerend element is de frustratie over gemiste onderwijskansen, vaak in het kader van andere familiale verplichtingen : helpen in het huishouden, op de boerderij, in het bedrijf, of door een financiële bijdrage door arbeid buitenshuis. Negatieve gevoelens over beslissingen die ouders namen met betrekking tot arbeid en onderwijs van de geïnterviewde bleken bovendien een gevoelig thema. Opvallend is eveneens dat de oorlog géén *watershed* blijkt te zijn in het leven van vele vrouwen. Andere gebeurtenissen zijn dominant in de herinnering vandaag. Tot slot blijkt het traditionele gezin, zoals dat uit de ideologische literatuur naar voren komt, erg weinig tot de realiteit te behoren. Vaak ontbrak een gezinlid, leefden meerdere generaties samen, en bleek de

Het 'Aanwervingsbureau voor Duitsland' in Brussel tijdens de bezetting.

mannelijke kostwinner een fictie. “*Income pooling*” en “*multiple job holding*” bleken de normale gang van zaken voor mannen, vrouwen en kinderen.

Slotsom : nu de betrokkenen nog in leven zijn, is meer onderzoek in deze richting zeker nodig, en als aanvulling op de bestaande geschreven bronnen, en als enige manier om vele vragen rond de naoorlogse emancipatie van vrouwen te beantwoorden

Hannelore Vandebroek

MILITAIRE BEZETTINGEN IN EUROPA

Sinds 2007 werkt het SOMA mee aan het project “*Les occupations militaires en Europe*” / “*Militaire bezettingen in Europa*” (OME; www.occupations-militaires-europe.com), dat financieel ondersteund wordt door het Nationaal Onderzoeksagentschap (ANR) van Frankrijk. Dit project, met als spilfiguur professor Jean-François Chanet, wordt gestuurd door een onderzoeksgroep van de Universiteit van Lille III.

Het beschouwt het thema van de militaire bezettingen op de lange termijn, van de 14de tot de 20ste eeuw. Het project gaat uit van een dubbele vraagstelling : enerzijds de evolutie van het oorlogsfenomeen in de constructie van de moderne staat op het keerpunt van de 15de en 16de eeuw, en anderzijds de gevolgen, op het einde van de 20ste eeuw, van de ontwikkeling van een internationaal

inmengingsrecht en van de instorting van het Sovjet-imperium. De begrippen invasie, bezetting en zelfs annexatie worden aan reflectie onderworpen.

In het kader van deze werkgroep worden verscheidene activiteiten georganiseerd : maandelijkse bijeenkomsten die vooral mikken op een publiek van studenten, colloquia en studiedagen. Partnerschappen laten toe om andere contexten te verkennen, met name die van Italië en de Balkan.

Tijdens de maandelijkse seminars staan de Franse en Belgische situatie centraal. In de loop van het academiejaar 2008-2009 kwamen de organisatorische aspecten aan bod : de logistiek en de huisvesting van de troepen, de economische uitbuiting van bezette gebieden, culturele, sanitaire en seksuele aspecten van de bezettingen. Het seminarie gewijd aan geld en prijzen in periodes van bezetting vond plaats in het SOMA op 14 januari. Het academiejaar werd afgesloten met een belangrijke studiedag over de politie en over militaire bezettingen.

In het jaar 2009-2010 zal deze traditie zich verderzetten met maandelijkse seminars, voornamelijk op de campus van de Universiteit Lille III. **Er zijn ook twee studiedagen voorzien : een over ondernemingen en militaire bezettingen in Europa van de 18^e tot de 20^e eeuw en een over militaire bezettingen en de complexe problematiek van natievorming in de Balkan.** Bovendien staat er in mei 2010 een internationaal colloquium op het programma, georganiseerd op initiatief van “*La Coupole de Wizernes*”, waaraan zowel het OME-programma als het SOMA zal deelnemen. Dit colloquium zal het thema van **de oorlogsdeelname belichten aan de hand van de erfenis van de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. De situatie in mei 1940 zowel militair als wat betreft de ervaring van burgers, wordt bekeken vanuit het perspectief van de erfenis van WO I.** Op lange termijn moet het project OME verschillende publicaties opleveren met de belangrijkste bijdragen van het programma.

Chantal Kesteloot

Deze foto is representatief voor de samenwerking tussen het SOMA en de *Université de Lille III* : Chantal Kesteloot en Dirk Luyten (SOMA) naast respectievelijk Matthieu de Oliveira (*Université de Lille III*) en Fabrice Grenard (*Institut d'études politiques de Paris*) tijdens het seminarie van 14 januari 2009 over munten en prijzen tijdens de bezetting.

PRIVACYBESCHERMING EN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

De privacywetgeving stelt voor bepaalde types van historisch onderzoek problemen. Raadpleging van archieven wordt soms geweigerd of aan voorwaarden onderworpen en bij het publiceren is het in een aantal gevallen de vraag of het geoorloofd is namen van personen te vermelden. De Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer (CbPL), de Belgische privacywaakhond, en het SOMA organiseerden op 5 december 2008 een gezamenlijke studiedag om aan deze kwestie een begin van oplossing te geven.

Om een precies zicht te krijgen op de problematiek beslisten de CbPL en het SOMA om een schriftelijke enquête te organiseren bij verschillende beoefenaren van historisch onderzoek : professionele historici, amateurhistorici, heemkundigen, fictieauteurs en studenten. De verschillende groepen werden gecontacteerd via ledenorganisaties, uitgevers en universiteiten. 2.548 formulieren werden verstuurd, waarvan 1.026 ingevuld werden terugbezorgd, een globale respons van 40 %. De formulieren werden gecodeerd door medewerkers van het SOMA en verwerkt door een specialist van de CbPL.

De resultaten van de enquête werden voorgesteld op de gezamenlijke studiedag van de CbPL en het SOMA op vrijdag 5 december 2008. Uit de enquête bleek

dat, afhankelijk van de groep, tussen 20 en 45 % van de respondenten moeilijkheden heeft ondervonden met de privacywetgeving om bronnen te kunnen raadplegen. Het ging daarbij om uiteenlopende types bronnen : administratieve, gerechtelijke en archieven van personen en organisaties. Ook de toegang tot de bevolkingsregisters was in meerdere gevallen problematisch. Een aanzienlijk deel van de onderzoekers (tot 20 %) heeft de onderwerpskeuze aangepast omdat ze problemen met de privacywetgeving verwachtten. De enquête heeft dus uitgewezen dat de privacywetgeving en de manier waarop ze wordt toegepast als een hinderpaal ervaren wordt door (amateur)historici.

Op de studiedag, die overigens op veel belangstelling kon rekenen, werd verder de privacywetgeving toegelicht door een jurist van de CbPL en de wetgeving die

Een foto van het talrijk opgekomen publiek voor de studiedag.

de toegang tot de bevolkingsregisters regelt door een ambtenaar van de FOD Binnenlandse Zaken. Algemeen Rijksarchivaris Karel Velle gaf vanuit de praktijk van het Rijksarchief aan welke de knelpunten waren in het beschikbaar stellen van archieven en de omgang met persoonsgegevens. Hij stelde ook een aantal oplossingen voor. CBPL-voorzitter Willem Debeuckelaere trok de conclusies van de studiedag en formuleerde enkele mogelijke pistes om aan de noden van de onderzoekers tegemoet te komen. De studiedag wees uit dat een oplossing enkel kan gevonden worden in een

samenwerking tussen specialisten van de privacywetgeving, onderzoekers en archivariissen.

De privacywetgeving is een Europese materie en ook in andere landen stellen zich problemen voor historisch onderzoek van privacygevoelige archieven, denken we maar aan de STASI-archieven in Duitsland. In het kader van het Belgische voorzitterschap van de Europese Unie in **2010 organiseert de CBPL een internationale conferentie** over dit thema. Het SOMA werd gevraagd om aan dit initiatief mee concreet vorm te geven.

Dirk Luyten

De bijdrage van Marloes van Westrienen aan het colloquium "*Foreign Labour in War-Time Germany: the Gender Perspective*" toont aan dat het genderperspectief ook voor mannen kan worden toegepast. Belgische weggevoerde arbeiders, in 1943 gefotografeerd in werkplunje, delen dezelfde kamer in een Duits kamp.

BUITENLANDSE ARBEIDERS IN DUITSLAND TIJDENS DE OORLOG

Het gender perspectief

In het kader van het onderzoeksproject “Arbeidservaringen van Belgische vrouwen” dat sinds 2007 op het SOMA loopt, vond op 16 december 2008 het internationale colloquium plaats “*Foreign Labour in War-Time Germany : the Gender Perspective*”.

Met dit colloquium werd het onderzoek met betrekking tot de tewerkstelling van vreemde arbeidskrachten in Duitsland tijdens beide wereldoorlogen opengetrokken op chronologisch, thematisch en geografische vlak.

Chronologisch, door de vraag te bestuderen vanaf de Eerste Wereldoorlog (Christian Westerhoff over *Ostarbeiter* en Jens Thiel over Belgische vrouwen, beide vanuit het perspectief van de Duitse bezetter), over de volledige Tweede Wereldoorlog, tot en met de gevolgen op lange termijn (Hannelore Vandebroek over het Belgische oorlogsslachtofferbeleid en Machteld Venken over naar België gemigreerde Oost-Europese vrouwen). Moeilijke vragen rond de verwerking op wettelijk én cultureel-maatschappelijk vlak van het oorlogsverleden werden daarbij niet uit de weg gegaan.

Thematisch, door de problematiek consequent te benaderen vanuit het nog te vaak verwaarloosde gender- en gezinsperspectief. Daardoor komen weinig bestudeerde aspecten van de tewerkstelling van vreemde arbeiders in Duitsland aan het licht, zoals de arbeidsmigratie van minderjarigen en van volledige gezinnen (Sharon Harrison en Christoph Roolf) en van jonge Franse vrouwen (Camille Fauroux). De tegenstelling vrijwillig-versus-verplicht blijkt keer op keer ontoereikend om de werkelijkheid in al haar complexiteit weer te geven. Ook de deportatie van mannen werd met een genderbril benaderd (Marloes van Westrienen).

De inleiding van Prof. Ulrich Herbert plaatste de papers in een ruimer economische perspectief en stelde enkele pertinente terminologische vragen. In de conclusies wees Dirk Luyten er op dat de nieuwe bronnen (administratieve archieven en interviews) die werden aangeboord, toelaten een perspectief te kiezen ‘van onderop’, dat niet vertrekt van de dichotomie collaboratie/verzet, maar werken en onderduiken in de overlevingsstrategieën van individuen en gezinnen plaatst. Dat daarbij aandacht moet zijn voor de aard en de werking van de arbeidsmarkt(en) ligt voor de hand.

Hannelore Vandebroek

SEMINARIES EN STUDIEDAGEN 'JONGE HISTORICI', 2008-2009

De maandelijkse seminars zijn een vast onderdeel op de kalender van het SOMA. Ook in het academiejaar 2008-2009 werd deze traditie in ere gehouden. Elf seminars zijn elkaar opgevolgd. Ze boden een breed panorama van het lopend onderzoek, gaande van de migratiepolitiek in Europa en de Verenigde Staten door **Aristide Zolberg** tot de rol van de monarchie door **Herman Van Goethem** (naar aanleiding van de publicatie van zijn nieuwe boek daarover), met daartussen **Bruno Benvindo** over het engagement van de Belgische cineast Henri Storck tijdens de bezetting.

Een van de meest vernieuwende seminars was ongetwijfeld dat van **Antoon De Baets**, initiatiefnemer van het *Network of Concerned Historians* (www.concernedhistorians.org), opgericht in 1995. Hij schreef het boek *Responsible History*, dat de invloed van de Universele verklaring van de rechten van de mens op het werk van de historici onder de loep neemt. Van een heel andere aard was het seminarie van **Rebecca Scott** en **Jean Hebrard** over het bijzondere itinerarium van de familie Tinchant. Zij volgden hen van de 18^e-eeuwse slavengemeenschap op Saint-Domingue (Haïti) tot in België tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

De bevrijding werd tijdens twee lezingen behandeld. **Peter Schrijvers** onderzocht de invloed van de Amerikaanse soldaten en de impact van hun aanwezigheid op het Belgische collectieve geheugen. **Catherine Lanneau** keek naar de Frans-Belgische relaties aan het einde van de oorlog, meer bepaald naar de visie van Franstalige Belgen over Frankrijk.

De repressie blijft interesse opwekken. Naar aanleiding van hun boek *La Patrie crie vengeance* bogen **Xavier Rousseaux** en **Laurence van Ypersele** zich over de minder bekende repressie na de Eerste Wereldoorlog. We vinden dan reeds elementen terug die specialisten van de Tweede Wereldoorlog bekend in de oren zullen klinken : de omvang van het fenomeen volksgeweld, de rol van het gerechtelijk apparaat en de publieke opinie. Dit seminarie werd georganiseerd in samenwerking met de Interuniversitaire Attractiepool (IUAP) Justitie en Samenleving.

Kan de geschiedenis van België via haar plaatsen van herinnering op een nieuwe manier worden begrepen ? Dit was in zekere zin wat het project onder leiding van **Jo Tollebeek** voor ogen had. Het leidde tot de twee volumes *België, een parcours van herinnering*. Dit seminarie, voorgezeten door één van de editors van het boek, bood een gelegenheid om na te gaan in hoeverre het concept van Pierre Nora toepasbaar is op België. In de dis-

cussie achteraf ging het vooral om de verantwoording van de gekozen plaatsen in het boek en de typologie.

Leen Beyers had het over de migratie in de mijnstreek rond Zwartberg. Haar langetermijnaanpak liet toe om het begrip van de Andere te herbekijken, een begrip dat voortdurend in beweging

is en dat een originele aanpak van het veel bediscussieerde integratieprobleem mogelijk maakt. Deze kwestie werd ook door **Rik Coolsaet** behandeld, die wou aantonen hoe hedendaagse machtsverhoudingen en belangen uit de geschiedenis samenkomen in de wereld van vandaag en hoe zij leiden tot gefragmenteerde identiteiten. **Jocelyn Grégoire** tenslotte had het over de evolutie van de plaats van de geschiedenis op de Belgische Franstalige televisie.

Daarnaast heeft het SOMA opnieuw een inspanning gedaan om **jonge historici** aan het woord te laten over hun masterscriptie. Twee sessies werden georganiseerd, over **migratiegeschiedenis en koloniale geschiedenis** enerzijds en onderzoek naar het **gerechtelijk apparaat en de werking van justitie** anderzijds. Deze tweede studiedag was een samenwerking met de IUAP Justitie en Samenleving. Vakspecialisten werden uitgenodigd om de debatten te leiden. Voor het vierde jaar op rij kon de evolutie van de masterscripties worden bekeken. Nu wordt de invloed van de Bologna-

Het publiek op het seminarie over de houding van Henri Storck tijdens de bezetting, een onderwerp dat op veel belangstelling kan rekenen. Het onderzoek dat Bruno Benvindo bij het SOMA voerde moet weldra resulteren in een publicatie.

hervormingen merkbaar: het profiel van de verhandelingen van de Franstalige universiteiten, waar de opleiding vijf jaar duurt, verschilt van dat van de Vlaamse, waar de vier jaar behouden bleven. De scriptie lijkt in Vlaanderen meer een oefening in historiografie te worden en is minder toegespitst op bronnenonderzoek. Daardoor komen nieuwe onderwerpen naar voren zoals de analyse van Turkse migrantenliteratuur of de plaats van de Arabisch-islamitische wereld in Vlaamse leerboeken. De invalshoek van herinnering en representaties blijft vooral populair in de werken over koloniale geschiedenis. Er was bijvoorbeeld sprake van de “oorlog van het geheugen” in Rwanda, het herinneringsdiscours bij oud-kolonialen of de beeldvorming van equatoriaal Afrika en de Arabische kwestie op het einde van de 19^e eeuw. In de sessie Justitie en Samenleving werd het belang van studies over de werking van het gerechtelijk apparaat duidelijk, maar ook dat van processen als bron voor de historicus. Dit laatste is zonder twijfel een thema dat uitnodigt tot verder onderzoek.

Chantal Kesteloot

STEDEN IN OORLOG

Een collectie het cliché voorbij

In november 2009 verschijnt het eerste deel van de reeks fotoboeken 'Steden in oorlog'. Het is gewijd aan **Brussel**. De Franse versie zal worden uitgegeven door Editions Luc Pire, de Nederlandse door Meulenhoff-Manteau. Dit deel opent een reeks van vijf waarin verder Antwerpen, de Vlaamse en de Waalse steden en het dorp aan bod zullen komen. Een thematische schets structureert het geheel en geeft vorm aan het concept, dat veel ruimte laat aan het beeld en de contextualisering ervan. De wetenschappelijke ploeg van het SOMA staat in voor de realisatie van de verschillende delen.

Meer dan ooit is er aandacht voor de fotografische drager, die een andere kijk op het verleden biedt. Doelstelling is na te gaan op welk vlak de fotografie onze perceptie van de stad in oorlog verandert. De associatie van de begrippen 'stad' en 'oorlog' roept bij iedereen precieze beelden op: bombardementen, miserie, een alom tegenwoordige bezetter, terreur en geweld. Geen van deze beelden is fout, maar ze geven geen volledig beeld van de bezettingsrealiteit. De propagandafoto's laten een andere bezetting zien: vreedzaam, aanvaard, met een dienstbare, vriendelijke bezetter die investeert in de stad, of althans in sommige symbolische plaatsen. De Duitsers willen de bezetting tonen als een normale periode, waarin het leven zijn gewone gang gaat. Tussen deze 'zwarte' beelden die rondspoke

de herinnering en de geïdealiseerde visie van de propaganda bestaan nuances, afhankelijk van de periodes, de groepen en de invalshoeken. Dat is in enkele woorden de uitdaging voor de verschillende delen uit deze reeks: de realiteit van de stad in oorlog tijdens de Tweede Wereldoorlog in kaart brengen.

Het SOMA beschikt over een buitengewone fotoverzameling, die het zelf tot nu toe te weinig gevaloriseerd heeft. Vandaar het idee om de foto's te gebruiken in boeken en tentoonstellingen rond het thema 'steden in oorlog'. Wij willen een reeks brengen die een wetenschappelijke invalshoek koppelt aan de iconografische rijkdom. Onlangs werd in Parijs een tentoonstelling over dit thema georganiseerd. Tegelijk werd een boek gepubliceerd (Jean Baronet, *Les Parisiens sous l'occupation. Photographies en couleurs d'André Zucca*, Paris, 2008). Boek en tentoonstelling gaven aanleiding tot polemieken over de getoonde foto's. We willen helemaal geen glamourvisie van de oorlog presenteren, beperkt tot de mode en andere vormen van ontspanning. Het gaat erom het dagelijks leven te vatten als een veelvormige realiteit, waarvan zowel de moeilijkheden in het leven van elke dag, de vrije tijd, de collaboratie als de vervolgingen deel uitmaken.

Naast talrijke foto's bevat elk deel ook een synthetische inleiding over de stad in kwestie, met algemene informatie (een soort identiteitsfiche) en een schets van de stad tijdens de oorlog.

Het is de bedoeling de analyse van het beeld te overstijgen. Per definitie is het overgrote deel van de foto's propaganda. De foto's bieden een bepaalde kijk op de bezettingsperiode. Sommige aspecten blijven volledig verborgen. Toch is het mogelijk om met propagandafoto's bepaalde onderwerpen wel degelijk aan de orde te stellen : de ravitaillering, de collaboratie en de houding van de massa. De foto's van de emblematische plaatsen van de macht vertellen iets over de symbolische aspecten die de bezetter in het licht wou stellen... Men mag niet uit het oog verliezen dat een propagandafoto ook precies het omgekeerde effect kan hebben dan oorspronkelijk is bedoeld.

Per definitie laten de foto's uit de officiële pers bepaalde kwesties, zoals het geweld en het verzet, onderbelicht. Toch is het mogelijk er aan de hand van beelden iets over te zeggen. Er bestaat een aantal clandestien gemaakte foto's. De kwaliteit laat te wensen over, maar ze maken deze

clandestiene strijd zichtbaar en laten toe vragen te stellen over de fotografie als instrument en de houding van de bezetter inzake het recht op fotograferen. In bepaalde gerechtelijke arrondissementen bestaan ook foto's van de parketten. Dergelijke documenten moeten met grote voorzichtigheid worden gebruikt en met een absoluut respect voor de wetgeving op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Ze laten toe de essentiële kwestie van het geweld in oorlogstijd beter in kaart te brengen.

Vele foto's zijn nog eigendom van privé-personen. Eén van de doelstellingen van de boeken bestaat er precies in om fotoalbums van particulieren waarin, ook tijdens de oorlog, de plechtige momenten van het leven op de gevoelige plaat werden vastgelegd, van de zolder te halen. Deze privé-foto's zijn voor de historicus een bron van onschatbare waarde, maar hij moet er wel kunnen over beschikken.

Chantal Kesteloot

La Belgique docile herschreven voor een breed publiek

De Franse gemeenschap heeft aan het SOMA financiële middelen ter beschikking gesteld om van het standaardwerk *La Belgique docile* een synthese te maken, bestemd voor een breed publiek, vooral voor leraars en leerlingen van het hoger middelbaar onderwijs. De moeilijke taak om een werk van oorspronkelijk 1.546 pagina's terug te brengen tot ongeveer 150 pagina's werd toevertrouwd aan onze oud-collega Anne Roekens. Het boek zal de jongere (en minder jonge) generaties, die afgeschrikt worden door de lectuur van 'encyclopedische' werken, in staat stellen om een van de meest grijze zones van de laatste bezetting beter te begrijpen. Het werk zal gepubliceerd worden in het eerste semester van 2010. Het valt te betreuren dat de Vlaamse overheid tot op heden geen vergelijkbaar initiatief heeft genomen.

DE BIJDRAGEN TOT DE EIGENTIJDSE GESCHIEDENIS : Een rijke oogst

De nummers 20 en 21 van de *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* zijn verschenen. Het betreft twee algemene nummers. De onderwerpen die erin aan bod komen zijn zeer gevarieerd en vormen een weerspiegeling van de historische interesse van zowel de onderzoekers als van het brede publiek. De twee wereldoorlogen en hun gevolgen vormen het kader van het merendeel van de artikelen, vooral wat betreft de rechtspraak en de geschiedschrijving.

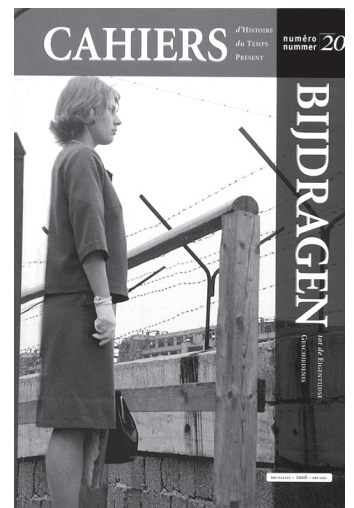
Guillaume Baclin analyseert de activiteiten van de krijgsraad van Bergen op het einde van de Eerste Wereldoorlog (BEG 20). Dit artikel past in het lopende onderzoek aan de Ucl, dat wordt begeleid door Xavier Rousseaux en Laurence van Ypersele. In deze studie wordt duidelijk dat men het incivisme niet mag herleiden tot het activisme. In de typologie van de bestrafte misdaden vindt men trouwens veel meer inbreuken die te maken hebben met de oorlogstoestand, vooral met het transporteren en verhandelen van allerlei soorten handelswaar, dan met het aantasten van de staatsveiligheid *stricto sensu*.

Mathieu Roeges richt zich op een specifieke categorie, de ter dood veroordeelde vrouwen (BEG 20). Het artikel gaat niet alleen in op de persoonlijkheden van de vrouwen, maar ook op de manier waarop de maatschappij en de gerechtelijke autoriteiten hen bejegenden.

De maatschappij van het interbellum is sterk getekend door de oorlog. Op welke manier hoopte men een nieuw mondiaal conflict te vermijden ? Dit was een van de taken van de Volkenbond. **Christophe Bechet** richt zich op de problematiek van de schoolboeken en op de opvoedende rol van geschiedenisonderwijs (BEG 20). Met andere woorden, is het mogelijk geschiedschrijving te verzoenen met meer fundamentele maatschappelijke objectieven zoals de wereldvrede ?

Deze interferentie tussen de omgang met het verleden in brede lagen van de bevolking en de geschiedschrijving vormt de kern van het artikel van **Koen Aerts** (BEG 21). Zo behandelt hij tegelijkertijd het thema van de repressie, de perceptie ervan en de impact ervan op de evolutie van de geschiedschrijving. Is de afstand die de wetenschappelijke geschiedschrijving tegenover het verleden bewaart een teken van een meer serene verhouding tot het verleden ?

Ook in de bijdragen van **Ahlich Meyer** en **Insa Meinen** staat de Tweede Wereldoorlog centraal. Ze behandelen het universele thema van de overlevingsstrategieën in tijden van vervolging (BEG

20). Hoe heeft de Joodse bevolking, als slachtoffer van de politiek van systematische vervolging, trachten te vluchten ?

Er is ook aandacht voor meer marginale groepen. **Philippe Beck** en **Etienne Verhoeyen** behandelen het weinig bekende milieu van de inlichtingendiensten in het specifieke kader van de Oostkantons tijdens het interbellum (BEG 21). Deze na de Eerste Wereldoorlog bij België aangehechte regio vormt het middelpunt van belangen van diverse inlichtingendiensten, waarbij een hele generatie agenten opereerde die ofwel van Duitse origine was of uit Duitsland was gevlucht. In deze grenszone circuleerde dan ook informatie van allerlei aard.

Perioden van oorlogen zijn eveneens sleutelmomenten om de vaderlandslievendheid te meten. Voor de kleine groep Waalse militanten die **Catherine Lanneau** bestudeert, is dit vaderland niet België maar Frankrijk en zijn alle strategieën geoorloofd om dat doel te bereiken (BEG 21).

Maarten Van Alstein analyseert de

Belgische diplomatie om de rol en de plaats van een klein land in de Koude Oorlog te begrijpen (BEG 20). In zijn bijdrage wordt vooral duidelijk hoe groot de marge was waarin de diplomaten konden handelen.

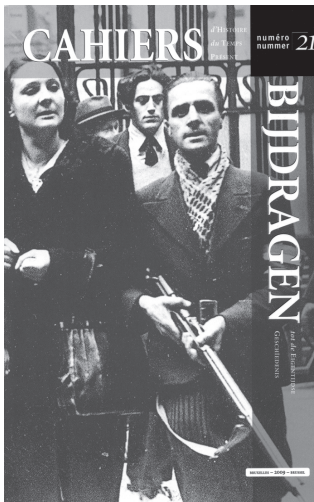
De kunstpropaganda als instrument van de koloniale politiek is het thema van het artikel van **Tessa Lobbes** (BEG 21). Welke kunstenaars werden aangemoedigd om tijdens het interbellum naar Congo te reizen, wat verwachtte men van hen op artistiek gebied en voor welk publiek waren de kunstwerken bedoeld ?

Tenslotte behandelt **Jean-Benoît Falisse** een onderwerp dat minder ver in de tijd ligt, de oprichting en ontwikkeling van AZG-België, de eerste missies en de daaropvolgende professionalisering van de organisatie (BEG 21).

In beide nummers zijn meer beknopte kronieken opgenomen, met een grote diversiteit aan onderwerpen : de herdenkingsgolf van Expo 58 (BEG 20), de constructie van de herinnering van de holebi-gemeenschap (BEG 20), de identiteit van de Duitstalige Belgen (BEG 21), de euthanasieproblematiek in Nazi-Duitsland (BEG 21) en de Belgische buitenlandse politiek (BEG 21). Behalve de *Kroniek* is er nog de rubriek *Beeld* (BEG 20) waarin het belang van foto's uit privé-collecties als historische bron wordt besproken. In elk nummer is bovendien een uitgebreide rubriek *Bibliotheek* opgenomen.

We herinneren er graag aan dat de *BEG-CHTP* steeds bij het SOMA kunnen worden besteld, zowel als los nummer (22 euro voor België, 25 euro voor het buitenland, inclusief verzendingskosten) of als abonnement van twee nummers per jaargang (35 euro voor België, 40 euro voor het buitenland, verzendingskosten inbegrepen). Inlichtingen : willem.erauw@cegesoma.be.

Chantal Kesteloot

DOOR DE VIJAND VERWEKT

tijdens de Tweede Wereldoorlog

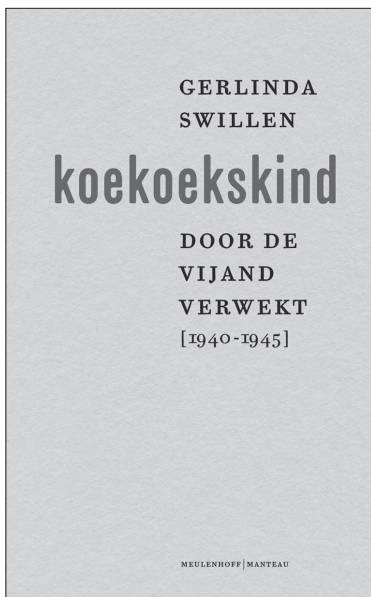
In september 2007 begon onze correspondent, Gerlinda Swillen, met haar onderzoek naar de oorlogskinderen in België (zie vorig *Berichtenblad*). In september 2009 verscheen bij uitgeverij Meulenhoff/Manteau ***Koekoekskind. Door de vijand verwekt (1940-1945), op basis van de getuigenissen van zeventig 'oorlogskinderen' van een Belgische moeder en een Duitse soldaat.*** Voor het eerst in België horen we de stem van die mensen, die op bijzondere wijze door de oorlog werden getekend.

Bij de geboorte van het kind, heeft de familie zich niet noodzakelijk verheugd. Er zijn vrouwen die met veel moeite een plaats vonden om te bevallen. Wat na de geboorte? Hoe voedt men het kind? Wie houdt het bij? Het is het begin van een levensgeschiedenis die zelden eenvoudig, laat staan gelukkig is.

Al heel snel rees de vraag: welk lot zou die kinderen na de Bevrijding worden beschoren. In vele gevallen getuigen de Belgische families van veel vindingrijkheid om de kinderen en hun moeders te beschermen tegen de schandvlek van collaboratie. Die uiteenlopende overlevingsstrategieën hebben echter de meeste kinderen getekend. Vaak leven ze zelfs vandaag nog onder de stolp van het diepste familiegeheim. Door dat taboe te doorbreken, maakt de auteur het hun mogelijk eindelijk vrijuit te spreken.

De thematische benadering van de interviews doet de lezer het niveau van de biecht of de ontboezeming overstijgen en dieper ingaan op de problematiek. Voor het eerst in de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog nemen de Belgische oorlogskinderen hun plaats in onder de andere oorlogskinderen.

Het boek van Gerlinda Swillen, *Koekoekskind. Door de vijand verwekt (1940-1945)*, 14 x 21,5 cm, 351 p. is in de boekhandel verkrijgbaar tegen ongeveer 22,50 euro.

Gedurende meer dan zestig jaar hebben die kinderen, die volgens schattingen op zijn minst met 20.000 zijn, inderdaad gezweven, net zoals diegenen die in Duitsland door al dan niet aldaar te werk gestelde vrouwen werden ter wereld gebracht. Maar wie waren hun vaders en moeders? Waar en hoe ontmoetten ze elkaar? Wat dreef hen naar elkaar? Waarom gebruikten ze geen of onbetrouwbare voorbehoedsmiddelen? Die vragen onder andere probeert Gerlinda Swillen in *Koekoekskind* te beantwoorden.

Fabrice Maerten / Gerlinda Swillen

FRANS SELLESLAGH

Één van de sterkhouders van de eerste wetenschappelijke ploeg van het SOMA is overleden

Na Jean Van Welkenhuyzen op 21 februari 2008 is een ander belangrijk figuur uit de geschiedenis van het SOMA ons te vroeg ontvallen. Frans Selleslagh was van bij de start in de lente van 1969 aan het Centrum verbonden en drukte meer dan dertig jaar een discrete maar diepe stempel op de instelling.

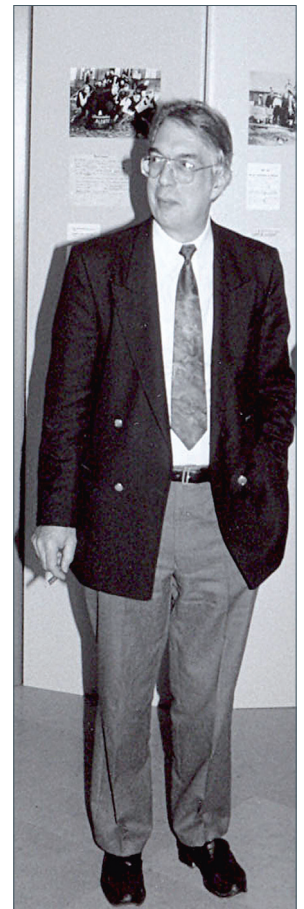
François (zijn officiële voornaam) Selleslagh werd op 2 november 1941 geboren in Humbeek in de buurt van Vilvoorde, in een bescheiden Vlaams katholiek milieu. Hij kon enkel universitaire studies aanvatten met de financiële steun van een oom die hem ertoe zou hebben aangezet zich in te schrijven op de Franstalige rol van de Leuvense universiteit. In november 1965 werd hij licentiaat geschiedenis met een verhandeling over de sociale gevolgen van de industrialisering van Vilvoorde (1890-1914). Hij begon zijn professionele loopbaan in het onderwijs en stapte dan over naar *De Standaard*, eerst als redacteur, later als adjunct-redactiesecretaris.

Hij nam geen afscheid van het historisch onderzoek: in dezelfde periode begon hij de voorbereiding van een proefschrift over het activisme tussen 1914 en 1916. De keuze van het onderwerp wees op een gevoeligheid voor de Vlaamse zaak, wat hem niet belette met succes

te kandideren voor een betrekking in een nationale onderzoeksinstelling. Een onderzoeksthema dat ook relevant was voor de Tweede Wereldoorlog, zijn ervaring als redactiesecretaris bij een grote krant, zijn nagenoeg perfecte tweetaligheid en zijn kennis van het Duits verklaren dat hij op 16 april 1969 als wetenschappelijk attaché in dienst kwam van het jonge Centrum.

Eenmaal aangeworven profileerde Frans Selleslagh zich als een gematigd Vlaams katholiek en zette zijn louter wetenschappelijke ambities wat opzij om zich te wijden aan het grote werk van het verzamelen en klasseren van documenten met betrekking tot de oorlog. Hij organiseerde ook alleen, of samen met een collega, verschillende enquêtes die het Centrum toegelaten hebben rijke documentaire collecties op te bouwen met tijdsdocumenten en vooral getuigenissen in de vorm van antwoorden op vragenlijsten. Vandaag nog zijn de enquêtes over de KAJ, (1970-1971), de verplichte tewerkstelling in Duitsland (1972-1978) en de katholieke kerk (1977-1979), om enkel de voornaamste te noemen, een ware goudmijn voor wie interesse heeft voor deze thema's.

Frans Selleslagh lag aan de basis van de ontwikkeling van de sector beeld en geluid van het Centrum. Hij was zich als eerste bewust van de betekenis van deze sinds

Frans Selleslagh, 1941-2008

lang onderschatte bronnen en organiseerde de geduldige selectie van duizenden foto's van het pro-Duitse persagentschap SIPHO, redde meer dan 2.000 grammofoonplaten uit de oorlogsperiode, klasseerde en bewaarde 850 affiches en stelde de videoregistratie van TV-uitzendingen over de Tweede Wereldoorlog op punt.

Vanaf het tweede nummer (1972) was hij tevens de Nederlandstalige redactiesecretaris van het tijdschrift van het Centrum, *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*. Hij behield die functie tot zijn vertrek in 2002. Hij was betrokken bij de realisatie van 27 nummers van het tijdschrift dat ondertussen was omgedoopt in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*.

Zijn wetenschappelijke productie was minder omvangrijk. Hij publiceerde een aantal bronnenuitgaven en repertoria, meerdere waardevolle artikelen over de KAJ tijdens de Tweede Wereldoorlog en de verplichte tewerkstelling, onderwerpen waarvoor hij een voorliefde had. Hij werkte samen met zijn collega Wim Meyers mee aan twee syntheses, één over de oorlog in het algemeen en een ander over het verzet. Hij publiceerde niets dat van doorslaggevend belang was voor de historiografie van de Tweede Wereldoorlog en kwam er, na enkele mislukte pogingen, uiteindelijk niet toe om een proefschrift te schrijven.

Frans Selleslagh heeft nooit echt een verklaring gegeven voor zijn keuze voor de documentaire activiteiten boven het onderzoek. We kunnen evenwel aannemen dat deze discrete, beleefde, voorzichtige en verzoenende man er de voorkeur aan gaf zich te engageren in die domeinen waar hij meende de meeste diensten te kunnen bewijzen aan een instelling waarvoor hij nooit een inspanning schuwde.

De kwaliteit van zijn werk leidde ertoe dat hij op 16 april 1973 bevorderd werd tot assistent, eerstaanwezend assistent op 1 januari 1986 en werkleider op 1 januari 1994. Trouw aan zijn imago, bracht hij op 2 januari 2002 de toenmalige directeur José Gotovitch officieel op de hoogte van zijn pensionering op 1 juli 2002 en verzocht te mogen vertrekken zoals hij dertig jaar eerder was gekomen: discreet en zonder ceremonie.

Deze man met een passie voor de geschiedenis bleef niet lang inactief. Vanaf 2004 werkte hij als vrijwilliger bij het archief van het aartsbisdom Mechelen. Hij klasseerde er het fonds Van Roey voor het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. Toen hij op het punt stond dit werk af te ronden werd hij in de zomer van 2008 plots ziek en overleed op 27 oktober van hetzelfde jaar.

Fabrice Maerten

SYLVAIN WOLF HEEFT ONS VERLATEN

Sylvain Wolf, SOMA-vrijwilliger sinds juni 2003, is op 25 december 2008 plots overleden. Meer dan vijf jaar wijdde deze man, bekommerd om de sociale rechtvaardigheid en het respect voor de democratie, aan het klasseren van archieffondsen en fotocollecties.

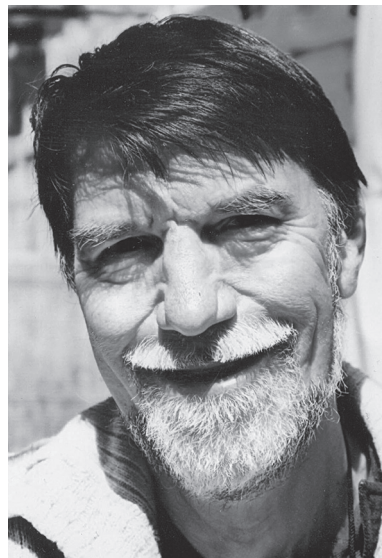
Sylvain Wolf, geboren op 17 juni 1939, werd al op heel jonge leeftijd getekend door de arrestatie van zijn vader Maurice Wolf als verzetsman. Deze laatste overleed in het concentratiekamp van Mauthausen op 17 juni 1942. Na vele jaren internaat studeerde Sylvain Wolf tussen 1958 en 1961 aan de hogere zeevaartschool in Antwerpen. Hij was aspirant, later officier ter lange omvaart in de Belgische koopvaardij van augustus 1961 tot maart 1965. In oktober van hetzelfde jaar schreef hij zich aan de ULB in en werd in januari 1970 licentiaat psychologie. Later deed hij vele jaren onderzoek aan het Sociologisch Onderzoeksinstituut van de KULeuven over de situatie van de migranten in België. In 1976 stapte hij de over naar de RvA, als psycholoog bij het regionale bureau in Brussel. Dank zij zijn competenties en tweetaligheid maakte hij snel carrière. In december 1990 werd hij directeur van de Hulpkas voor werkloosheidsuitkeringen (Hvw), een functie die hij uitoefende tot zijn pensioen op 31 mei 2003.

Sylvain Wolf werkte vanaf juni 2003 twee voormiddagen per week op het SOMA. Hij klasseerde met veel zin

voor precisie en duidelijkheid enkele reeksen foto's, maar vooral een tiental archieffondsen. Hier moet een aantal belangrijke en omvangrijke fondsen worden vermeld : het fonds Jules Wolf (zijn oom-advocaat, betrokken bij de Liga voor Mensenrechten), de Verbroedering Koopvaardij (Vriendenkring van de Belgische koopvaardij, 1914-1918 en 1939-1945) en Léon Jans [managing director van de petroleummaatschappij Gulf Oil (Belgium) te Antwerpen van 1933 tot 1959].

De herinnering aan deze grote humanist (niet alleen door zijn lengte), en vrijdenker zal nog lang levendig blijven bij wie hem gekend heeft bij het SOMA.

Fabrice Maerten

Sylvain Wolf,
1939-2008

EEN NIEUWE ADEM

De vrijwilligers en de correspondenten bieden een onontbeerlijke ondersteuning aan het SOMA, respectievelijk door hun hulp bij het klasseren van de documentatie en hun bijdrage tot de uitstraling van de instelling en de ontwikkeling van het onderzoek. De jongste maanden kwamen nieuwe krachten de groep vrijwilligers versterken. Ze waren bijzonder welkom nadat drie vrijwilligers de ploeg verlieten in 2008.

Na het vertrek (vooral wegens tijdsgebrek) van Jacques Drouart, gereputeerd voor zijn kwalitatief hoogstaande inventarissen, van Gilbert Waeyenbergh, sterkhouders voor het klasseren van foto's, moest de groep in december 2008 het onverwachte overlijden van Sylvain Wolf verwerken (zie de necrologie op de vorige pagina).

Van links naar rechts, de zes vrijwilligers van het SOMA : Bruno Picard, Pierre Brolet, Mania Kozyreff, Jacqueline Brau, Marie Liefoghe en Michel Mombeek.

Begin 2009 telde de groep nog vier vrijwilligers : Pierre Brolet (controle van archiefinventarissen), Mania Kozyreff (klasseren van persknipsels en verificatie van beschrijvingen in Pallas), Michel Mombeek (inventariseren van archieven) en Bruno Picard (klasseren van videocassettes).

Hun ervaring zal goed van pas komen om Jacqueline Brau en Marie Liefoghe te omkaderen. Ze kwamen de ploeg versterken in de lente van 2009. **Jacqueline Brau** is historica en consultant gendergelijkheid in de sociale politiek bij Belgische en Europese instellingen. Ze wenste haar beroepsactiviteit terug te schroeven om zich meer aan haar passie, de geschiedenis te wijden. Ze klasseert ongeveer één dag per week archieven uit de recente periode.

Marie Liefoghe is een jonge kunsthistorica. Ze wou de competenties die ze tijdens haar studies had verworven valoriseren, maar vond niet direct een betrekking die daaraan beantwoordde. Ze besloot daarom zich in te zetten voor de valorisatie van de waardevolle affichocollectie van het SOMA.

Wie een passie heeft voor het systematisch klasseren van archieven, persknipsels of foto's kan de vrijwilligersploeg komen versterken. Contactpersoon is Dirk Martin (dirk.martin@cegesoma.be of 02/556.92.13). Er is nu vooral nood aan vrijwilligers met goede kennis van Nederlands en/of Duits.

De stabielere groep correspondenten mocht ook een nieuwe medewerkster verwelkomen : **Adeline Remy**, licentiate geschiedenis van de ULB en master sociologie en antropologie van dezelfde universiteit. Ze is als aspirante van het FRS/FNRS verbonden aan het

Laboratorium voor de antropologie van de hedendaagse maatschappij. Ze werkt over de antropologie van de herinnering, meer bepaald de herdenking en transfer van het heroïsme van het verzetsverleden in transnationaal perspectief.

Fabrice Maerten

Bij het ter perse gaan vernemen we dat Marie Liefvooghe het Centrum verlaat omdat ze een baan gevonden heeft. We danken haar voor het geleverde werk.

Het SOMA feest

Om zijn veertigste verjaardag te vieren heeft het SOMA op 28 juni 2009 in hoeve Holleken in Linkebeek een barbecue georganiseerd voor het personeel en alle vrienden van de instelling. Het weer was schitterend en iedereen was in opperbeste stemming.

NIEUWS VAN DE VRIENDEN VAN HET SOMA

Sinds de zomer van 2008 mocht de vzw een twintigtal nieuwe leden verwelkomen. Drie nieuwe bestuurders werden verkozen. Een aantal projecten werd gerealiseerd en andere zijn in de fase van uitvoering.

Van de drie nieuwe bestuurders is **Gerlinda Swillen** misschien de bekendste bij de lezers van het *Berichtenblad*. Deze ere-leraar gemeenschapsonderwijs, licentiaat Germaanse filologie, en voorzitter van het Masereelfonds is sinds twee jaar correspondent van het SOMA. Ze doet onderzoek naar 'oorlogskinderen'. Voor wie belangstelling heeft voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is de naam **Evrard Raskin** minstens even bekend. Deze advocaat, rechter, leraar en politicus is de auteur van enkele opgemerkte boeken over Koningin Elisabeth, de VNV-er Gerard Romsée en prinses Lilian. **Marc Beumier** tenslotte is jurist en gediplomeerde in de politieke en administratieve wetenschappen. Hij heeft een rijke carrière achter de rug bij de Diensten van de Eerste Minister en is momenteel adviseur-generaal bij het Federaal wetenschapsbeleid, waar hij zich vooral toelegt op de wetgeving en de reglementering van de Federale wetenschappelijke instellingen.

Publicaties en conferenties

Het voorbije jaar werd ook gekenmerkt door de publicatie, begin 2009, van de brochure van **Marcel Franckson**, *Zélateurs & stipendiés des nazis* en

Fagne & Thiérache. Dissection psychosociologique sur le terrain, 1943-1944.

Dit werk van een bevoorrecht getuige van de laatste wereldoorlog is tegelijk de reflectie van iemand die de gebeurtenissen aan den lijve heeft ondervonden én een analyse op basis van tijdsdocumenten en getuigenissen.

De geëngageerde benadering kan sommige historici verrassen, zelfs aanstoot geven. De vzw is echter van mening dat het haar plicht is deze tekst over een confrontatie op het terrein tussen verzetslui en collaborateurs in een Waalse landelijke regio te publiceren : het is immers een originele aanvulling bij het boek van Flore Plisnier, *Te wapen voor Hitler*. De verantwoordelijkheid voor de publicatie berust volledig bij de auteur, een gewezen verzetsleider. De verwijzing naar het boek van Flore Plisnier is geen toeval : beide studies zijn uit hetzelfde project voortgekomen.

De brochure (16 x 27 cm, 57 p.) kan worden besteld bij het SOMA (lieve. maes@cegesoma.be, of telefonisch 02/556.92.07) en kost 9 euro (portkosten niet inbegrepen).

De vzw heeft verder twee jonge onderzoekers uitgenodigd, **Flore Plisnier** en **Robby Van Eetvelde** om hun onderzoek over de geschiedenis van de collaboratie voor te stellen. Op basis van haar al vermelde boek heeft Flore Plisnier de sociologische kenmerken in kaart gebracht van de paramilitaire, politionele en militaire collaborateurs in Franstalig België. Ze ging ook in op

de socio-culturele achtergronden van de deze vorm van collaboratie. De Gentse historicus Robby Van Eetvelde schetste het sociologisch profiel en de activiteiten van de *SIPO-SD*-Antwerpen op basis van naoorlogse gerechtelijke dossiers.

Op 26 juni 2009 tenslotte kwam **Florence de Moreau** (kunsthistorica en archeologe) haar boek *Une châtelaine dans les tranchées*, uitgegeven door Racine voorstellen. Ze is iemand die heel enthousiast zorgt voor de overdracht van oorlogsherinneringen. Aan de hand van het buitengewone parcours van de gravin van den Steen de Jehay schetste ze met veel finesse het universum van de loopgraven in 1914-1918.

Nieuwe initiatieven

In september 2009 verwelkomde het SOMA voor één jaar een jonge Duitse vrijwilliger, **Benjamin Dober**, in het kader van een akkoord met ASF (*Aktion Sühnezeichen Friedensdienst*), een vereniging die streeft naar 'het bevorderen van de inter-generationale, interculturele en inter-

religieuze verstandhouding door rekening te houden met de repercussies van het nazisme in de hedendaagse samenleving en te komen tot een vreedzamere en rechtvaardigere wereld'. De komst van deze vrijwilliger is voor de vzw de gelegenheid om zich te wijden aan een meer ambitieuze taak : bruggen bouwen tussen de drie gemeenschappen van het land en de dialoog stimuleren door de verenigingen voor lokale geschiedenis éénmaal per jaar bijeen te brengen rond een thema dat verband houdt met de geschiedenis van de oorlogen in de twintigste eeuw.

In het kader van de veertigste verjaardag van het SOMA wil de vzw de Poolse film *Katyn* van Andrzej Wajda vertonen, in aanwezigheid van experts. Dit evenement vindt plaats in december 2009.

Voor meer informatie over de vzw en haar activiteiten kan u secretaris-generaal Isabelle Ponteville contacteren (02/556.92.09 of isabelle.ponteville@cegesoma.be) of de rubriek 'Vrienden van het SOMA' raadplegen op de website www.cegesoma.be

Isabelle Ponteville

Op zoek naar afscheidsbrieven van personen terechtgesteld tussen 1940 en 1945

Het doel van het onderzoek is de geestesgesteldheid te begrijpen van de mannen en de enkele vrouwen die luttele uren verwijderd waren van hun terechtstelling door de bezetter. Het SOMA wil vooral een documentaire collectie aanleggen van al deze brieven om ze voor het nageslacht te bewaren.

Met vragen om toelichting of voorstellen voor gift of ontlening kan u terecht bij Fabrice Maerten via e-mail (fabrice.maerten@cegesoma.be) of telefonisch (02/556.92.14).

Volgende activiteiten van het SOMA

28 oktober 2009

Seminarie van **Fabian Van Samang** (Katholieke Universiteit Leuven), "Nationaal-socialistisch discours en de genese van de Shoah" - SOMA, 14u.30.

18 november 2009

Seminarie van **Gie van den Berghe** (Universiteit Gent), "Amerikaanse, Britse en nazi-Duitse propagandafilms voor eugenetica" - SOMA, 14u.30.

9 - 11 december 2009

Internationaal colloquium "*War and Society in 20th Century Europe*" - *SQUARE Brussels Meeting Centre* (voormalig Congrespaleis).

16 december 2009

Seminarie van **Clément Millon** (Université de Lille III), "*Occupation allemande et justice française: les droits de la puissance occupante sur la justice judiciaire, 1940-1944*" - SOMA, 14u.30.

België - Belgique
P.B. - P.P.
1070 Brussel 7
BC 11568

FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID

.be

